

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het grote bestuurshervormingswerk: de emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum

Schmitz, B.F.T.

Citation

Schmitz, B. F. T. (2023, September 21). *Het grote bestuurshervormingswerk: de emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum*. Uitgeverij Verloren, Hilversum.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641905>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641905>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

5 Het dwaallicht van de rijpheidsgedachte

De ontdekking van de indianisatie en de strijd om het indianiseringsbeleid in de Volksraad (1918-1941)

Ik ben te innig overtuigd, dat de Indonesiërs, zelfs zij die ik onder mijn vrienden reken, mij alleen in zekere mate nodig hebben, zoals dat ook in Europa het geval zou zijn, – en dat dit perfect is, omdat tenslotte de Indonesiërs hun eigen boontjes doppen moeten.

E. Du Perron, 'Aan Soetan Sjahrir', in: *Verzameld werk* 7 (1959) 146.

Het is immers door onderwijs dat mensen de ogen worden geopend, dat ze gebeurtenissen zien, horen en beoordelen die ver weg plaatshebben, buiten het eigen land; daarna zullen ze met eigen bril, naar eigen inzicht vaststellen waar ze zelf zijn en waarheen de eenmaal ingeslagen weg moet leiden.

Pramoedya Ananta Toer, *Het Glazen Huis* (Jakarta 1988, vertaling Henk Maier Breda 1999) 12-13.

Niemand verlangt ten slotte een Indianisatie op korten termijn, maar herhaling van het motief dat de onderwijsinstellingen hier te lande nog van jongen datum zijn, wint door die herhaling zeker niet aan gezag, wanneer men bedenkt, dat er nog, hoewel een kleinere, maar oudere groep van Inheemsche intellectueelen hier te lande aanwezig is, die haar opleiding in Nederland heeft genoten en verantwoordelijkheid heeft leeren dragen. Verantwoordelijkheid, integriteit en dergelijke begeerenswaardige eischen meer, leert of verkrijgt men alleen wanneer men zelf met verantwoordelijkheid is bekleed.

Mr. Dr. T.S.G. Moelia, 13 juli 1936, in: *Handelingen Volksraad*, 165.

5.1 De ontdekking van de indianisatie en de strijd om het indianiseringsbeleid in de Volksraad

Begin augustus 1934 Wiranata Koesoema sprak in de Volksraad dat 'de kwestie van de indianisatie' inmiddels essentieel was voor de rustige ontwikkeling van land en volk.

Wanneer ik spreek over indianisatie bedoel ik daarmee geen ontblinking, doch een bezoldiging volgens Indisch peil, zooals ik dat al meer heb uiteengezet. Ik bedoel daarmee, derhalve ook geen koeliepeil ... doch een prijajipeil.¹ Een vernedering moet daarin geenszins worden gezien, hoogstens een omschakeling door omstandigheden. Heeft ook de Javaansche adel dat niet moeten doen in de afgelopen decennia! En toch sprak nooit iemand toen van 'ontadeling'. Ik herhaal derhalve, dat, waar ook wij ons er doorheen hebben geslagen, naast menschen uit het volk en naast hen hebben gewerkt onder dezelfde omstandigheden, de kwestie van de indianisatie er ook geen behoefte te zijn van blank en bruin. Het is alleen een kwestie van leven op een lager niveau, in zekeren zin voor ons allemaal, met minder salaris dan tot nu toe, ter wille van een rustige ontwikkeling van land en volk, op straffe van een beslisten ondergang van het Groote Rijk der Nederlanden.²

Dit pleidooi voor het belang van de indianisatie kwam uit een onverwachte hoek. Wiranata Koesoemo was tenslotte regent van Bandoeng en de fractievoorzitter van P.P.B.B., de partij van de Indonesische bestuursambtenaren in de Volksraad. Tot dan toe was het 'modewoord' indianisatie vooral gebruikt voor de komst van Indonesiërs in lagere middenbanen bij het gouvernement of bedrijfsleven. Wat had hoge Javaanse adel daarmee te maken? Wat was voor Wiranata Koesoema de reden om zichzelf niet boven naar naast 'de mensen uit het volk' te plaatsen? Waarom was de betekenis van indianisatie in de dynamiek van de Volksraad op zo'n spectaculaire manier veranderd? Welk belang kreeg discussie die daaraan voorafging voor de groei van een Indonesisch nationaal besef?

In het eerste deel van hoofdstuk vijf bespreek ik de voorgeschiedenis van het begrip indianisatie in de Indische pers. Hoe ontwikkelde deze term zich van een specifiek Brits-Indische naar een term voor Nederlands-Indië? Waarom kwam de Brits-Indische term indianisatie in zwang voor de Indische situatie in plaats van de oudere term verindisching? Wat verstond men eind jaren twintig onder het begrip indianisatie in de Nederlandstalige Indische pers?

In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk draait het om het contrast tussen de theoretische analyse van het indianisatieverschijnsel in het 'themanummer' van het invloedrijke blad *Koloniale Studiën* in 1932 aan de ene kant en het weerwoord daarop van de Indonesische ervaringsdeskundigen van de Postbond aan de andere kant. Wat was er volgens *Koloniale Studiën* tot dan toe over indianisatie bekend? Welk belang hechtte een gezaghebbend Nederlands-Indisch maandblad aan het 'indianisatieproces'? In hoeverre waren vakbondsleden en ervaringsdeskundigen in de kolonie het met de analyse van *Koloniale Studiën* eens? Wat brachten vakbondsleden en Indonesische ervaringsdeskundigen hiertegen in?

Het derde gedeelte van dit hoofdstuk is gewijd aan de Volksraad omdat de indianisatiediscussie daar uiteindelijk in werd beslecht. Eerst behandel ik hiervoor

¹ Prijaji - inheemse aristocratie

² Wiranata Koesoemo, 2-8-1934, *Handelingen Volksraad*, 649.

de manier waarop de Volksraad zich de eerste drie zittingen (1918-1926) ontwikkelde van een adviesraad tot een raad met parlementaire ambities en de wachter van de publiek opinie. Wat was het belang van de Volksraad voor het publieke debat in de kolonie over staatkundige zaken? Vervolgens bespreek ik de polarisatie van de raad ten tijde van de vierde zitting (1929-1931) en daarna de verwarrende manier waarop indianisatie tijdens het laatste zittingsjaar van de Vierde Volksraad door de verschillende partijen 'ontdekt' werd. Welke lading kreeg het begrip indianisatie in deze jaren voor de verschillende partijen en wat valt af te leiden uit de synoniemen waarmee deze partijen indianisatie probeerden te vervangen?

In het deel over de Vijfde Volksraad (1931-1935) laat ik zien hoe de discussie over indianisatie, verindisching en ontblanking de belangentegenstellingen tussen de verschillende partijen verscherpte. Welk effect had de groeiende kracht van het Indonesisch nationalisme op de relevantie voor het begrip indianisatie in de Volksraad? Het gedeelte over het begin van de Zesde Volksraad (1935-1937) gaat over de manier waarop het trage indianisatiebeleid van de Indische regering als katalysator leidde voor het succes van de petitie Soetardjo voor een autonome status van Indië binnen het koninkrijk. Welke rol speelde het indianisatiedebat bij zowel het succes van de petitie Soetardjo als vervolgens bij de afwijzing ervan? In het gedeelte over de laatste zittingen van de Volksraad gaat het over de groeiende kracht van het Indonesisch nationalisme aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Waarom zou het begrip indianisatie door de meeste Indonesische leden van de raad al voor de Tweede Wereldoorlog als irrelevant ter zijde worden geschoven?

5.2 'Een leus voor een ontwikkeling die in Indië haar term nog niet gevonden had': indianisatie en verindisching in de dagbladers in de jaren voor de crisis, 1919-1930

Aan het begin van de jaren twintig was in de Indische pers over het begrip indianisatie weinig verwarring te merken. Indianisatie en indianisering werden vertaald uit het Engels en uitsluitend gebruikt in de berichtgeving over ontwikkelingen in Brits-Indië. De eerste keer dat indianisatie in de Indische kranten opdook, was dan ook in de berichtgeving over de *Gouvernement of India Act* in 1919. Deze wet had in Brits-Indië gezorgd voor een serie bestuurlijke hervormingen. Meer plaatselijk zelfbestuur, beperkt stemrecht voor de meest welvarende Indiërs en indianisatie van verschillende takken van gouvernementdienst maakten hier onderdeel van uit. Taken van Engelse ambtenaren werden in toenemende mate gescheiden van taken die door Indiase ambtenaren werden vervuld, waarbij het aantal functies dat uitsluitende door Engelsen werd vervuld daalde.

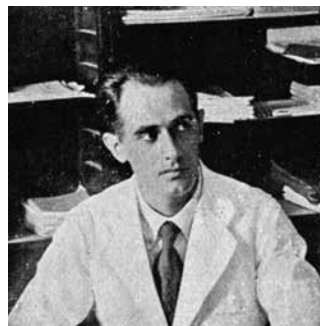
Niet onder de indruk van Mahatma Gandhi's Satyagraha-beweging in 1922, trokken het *Bataviaasch Nieuwsblad* en de *Preanger Bode* aanvankelijk partij voor de koloniale autoriteiten in India.

Ghandi dringt aan op wat hij een volledige 'indianisatie' van India noemt; volgens zijn denkbeelden moeten de inlanders terugkeeren tot hun vroegeren eenvoud, doch Ghandi persoonlijk maakt een druk gebruik van de uitvindingen van den modernen tijd, zooals treinen, telegraaf en telefoon, de post en in het bijzonder van een snelle automobiel.³

Meer begrip voor Ghandi's indianisatie volgt later dat jaar als het rapport van de Civil Disobedience Enquiry Committee wordt gepubliceerd. Daarin staat de 'orgie van repressie' centraal waarmee de Britse overheid de acties van Ghandi voorlopig had gestopt. De weerzin tegen 'de rooinekken' uit de tijd van de Boerenoorlog, toen de propaganda voor Indië en Zuid-Afrika hand in hand ging, was waarschijnlijk nog niet geheel verdwenen, want dit keer kreeg het verhaal van de Indiase indianisatie wel de ruimte in de Indische pers.⁴

In het *Bataviaasch Nieuwsblad* wordt de Indiase nationalist Burghri aan het woord gelaten, die stelt dat de zware belastingdruk juist vanwege het grote leger de indianisatieprotesten heeft gemotiveerd. 'Indien Engeland werkelijk oprecht is wat betreft haar aanbod inzake zelf-regeering voor Indië,' schrijft Burghri, 'dan zou een eerste bewijs daarvan kunnen zijn de indianisatie van het leger. Dat dit veel tijd in beslag zal nemen, besef ik volkomen, doch een begin kan althans onmiddellijk gemaakt worden. Zolang de Engelschman blijft voortgaan om op een Br. Indiër van goede geboorte en opvoeding, neer te zien als een inferieur wezen - als een kind dat als zoodanig behandeld moet worden of genegeerd - zullen deze moeilijkheden zich bleven voordoen op den weg naar verbetering. Behandel ons als gelijken, intellectueel en sociaal, en onze vriendschap zal spoedig zijn oprecht en permanent'.⁵

Zolang het om misstanden van 'den Engelschman' gaat, voelden de Nederlands-Indische kranten zich niet aangesproken om de ideeën van Burghri te vertalen naar de Indische situatie. Door de gedetailleerde verslagen uit India over de gewelddadige protesten tegen de belastingdruk en de aandacht die er door nationalistes als Burghri gelegd werd op de grote afstand tussen de Engelsen en alle Indiërs, is het niet onwaarschijnlijk dat voor de Nederlands-Indische journalisten de verschillen tussen de beide koloniën veel groter leken dan de overeenkomsten. In elk geval gebruikten zij 'indianisatie' jarenlang uitsluitend voor de be-

G.J. van Lonkhuyzen, voorzitter van de Federatie van Europese werknemers bij particuliere bedrijven, uit: Anoniem, 'Portretten van den leden van den nieuwen Volksraad', *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931* (Weltevreden 1931) bladen tussen 166-167.

³ Anoniem, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 14-3-1922.

⁴ M. Bossenbroek, *Holland op zijn breedst*, 353.

⁵ *Bataviaasch Nieuwsblad*, 7-12-1922, *Preanger Bode*, 8-12-1922 en *Sumatra Post*, 14-12-1922.

richtgeving over Brits-Indië, soms afgewisseld met het begrip verindisching, zoals bijvoorbeeld in ‘de verindisching van Diensten in Brits-Indië’ in 1924.⁶

In tegenstelling tot indianisatie werd ‘verindisching’ wel voor situaties in Nederlands-Indië gebruikt. Lange tijd was verindisching vooral een pejoratieve term om Europeanen mee te beschrijven die waren ‘weggezakt in verindisching’.⁷ Een vergelijkbaar voorbeeld sprak van de taalproblemen die zouden ontstaan bij de ‘verindisching van de lagere school’.⁸ Als in 1927 de begrippen indianisering en indianisatie voor het eerst gebruikt worden voor de Indische situatie, schuift het begrip verindisching naar de achtergrond, waarschijnlijk juist omdat verindisching allereerst met gedrag van Europeanen geassocieerd wordt.

Het is geen toeval dat de introductie van het Britse leenwoord indianisering voor de Indische situatie in 1927 uit de Europese vakbondswereld komt. Daar is de stichting van een Algemeen Nederlands-Indische Vakverbond (ANIV) kort tevoren spectaculair mislukt zoals in hoofdstuk 3 te lezen valt. Het is dan ook in een verslag van een lezing van G.J. van Lonkhuyzen in *De locomotief* dat het woord voorkomt op de manier die in de jaren dertig gebruikelijk zal worden. Volgens Van Lonkhuyzen staat zijn Federatie de ‘koloniale evolutie’ van deze indianisering niet in de weg, maar wil ze haar niet omarmen ‘Zij, die de Indianiseering van de Indische vakbeweging propageeren, hebben tijd en omstandigheden mee’, schrijft hij met vooruitziende blik.

Maar hun streven komt rechtuit neer op een slooping van het Europeesch werknemersdom. [...] Wij laten de Indianiseering van dit land, voorzoover die een politieke zaak is, buiten ons om getijen. Van een economische Indianiseering der particuliere bedrijven is thans nog geen sprake zeker niet in die mate, dat ze ons voor aangrijpende vraagstukken stelt.⁹

Nog geen week later gebruikt een journalist van de *Indische Courant* de term indianisatie om een andere vakbondsdiscussie mee te beschrijven. Ditmaal gaat het om de afgenomen promotiekansen waartegen door een afdeling van de Spoorbond wordt geprotesteerd. Volgens het artikel ‘waarschuwing’ hangt deze discussie nauw samen met de omwenteling in de sociale structuur die Indië te wachten staat. Volgens de krant zal ‘den algemeenen levensstandaard der Inlanders, die hoe langer hoe meer verschillende betrekkingen bekleeden, waarvoor vroeger uitsluitend Europeanen in aanmerking kwamen’ in de nabije toekomst leidend gaan worden.

6 Persbureau Reuter, ‘Brits-Indië, de verindisching van diensten’, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 30-5-1924.

7 Anoniem, *Soerabaijasch Handelsblad*, 6-4-1929.

8 Anoniem, ‘Het NIOGcongres’, *Indische Courant*, 28-12-1925.

9 Anoniem, ‘DE FEDERATIE. Jaarvergadering – De rede-Van Lonkhuyzen over de “Indianiseering” der vakbeweging’, *De Locomotief*, 1-3-1927.

In Britsch-Indië en de Philippijnen zijn reeds bijna alle ondergeschikte betrekkingen door inheemschen bezet en slechts in de leidende posities treft men Engelschen en Amerikanen aan. Door het groote aantal Indo-Europeanen heeft de 'Indianisatie' hier te lande nog niet zoo ver kunnen doorwerken als bij onze burenen, maar nu dreigt voor Indo-Europeanen een 'scherpen concurrentiestrijd met den Inlander op de Indische arbeidsmarkt.

Koste wat het kost zou juist het 'rascriterium' buiten deze discussie gehouden moeten worden, waarschuwt de krant tevergeefs, 'het belang der geheele Europeesche samenleving in Indië' staat op het spel.¹⁰

In 1927 duikt de term indianisatie op in de discussie over de toekomst van de Hollands-Indische Scholen in Nederlands-Indië. Deze scholen waren in 1914 in het kader van de Ethische politiek opgericht om Nederlandstalig onderwijs te bieden aan 'kinderen van Inlanders ... die door hun ambt, afkomst, gegoedheid of opleiding in de Inlandsche maatschappij op de voorgrond treden'.¹¹ Leerlingenaantallen blijven stijgen omdat veel Indonesiërs de school als 'weg naar het Westen' hebben omarmd. Dat betekent stijgende onderwijskosten voor het gouvernement. Als product van de associatiegedachte komt de opzet van de HIS-scholen in de jaren twintig dan ook zowel financieel als principieel onder druk. Na lang overleg brengt de Hollands Indische Onderwijs Commissie (HIOC) hierover in 1927 verslag uit.

Moeten de HIS-scholen verder uitgroeien tot breed toegankelijk nationaal onderwijs of moet de groei juist beperkt worden omdat de uitgangspunten van het schoolsysteem inmiddels voor het gouvernement achterhaald zijn? Secretaris van de commissie W.M.F. Mansvelt en vijf van de negen commissieleden vinden het laatste. Het 'economische rendement' van de HIS voor het bedrijfsleven is volgens hen te gering geworden. Om 'overproductie' te voorkomen, stellen zij voor om twee van de drie docenten van de HIS te 'indianiseren' en bovendien pas vanaf de derde klas Nederlandstalig onderwijs aan te bieden. De overige drie commissieleden, waaronder Volksraadslid en voorzitter van Boedi Oetomo R.M.A.A. Koesoemo Oetoyo zijn tegen. Als op de HIS enkel nog Indonesische docenten Nederlands doceren, wie garandeert dan dat het waarde van het schooldiploma gelijk blijft? Zij zien in deze vorm van indianisatie een oneigenlijke bezuiniging waarvan het gevolg is dat Indonesische jeugd de mogelijkheid wordt onthouden om volwaardig onderwijs te volgen.¹²

Ondanks de aanwezigheid van Koesoemo Oetoyo in zowel de H.I.O.C.-commissie als in de Volksraad, zal het nog tot 1930 duren voordat ook in de Volksraad de maatschappelijke urgentie van wat dan indianisatie en indianisering genoemd wordt, tot de leden van de raad is doorgedrongen. Voorlopers zijn er wel.

¹⁰ Anoniem, 'Waarschuwing', *Indische Courant*, 23-03-1927.

¹¹ Groeneboer, *Weg tot het Westen*, 346.

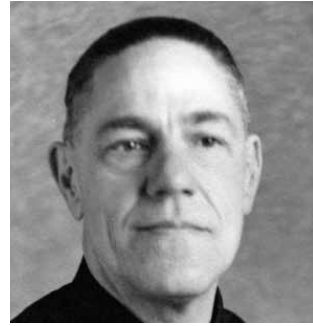
¹² *Ibidem*, 345.

R.M.A.A. Koesomo Oetoyo, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Tot 1925 regent van Japara, in 1929 voorzitter van Boedi Oetomo, oud-lid van de H.I.O.C.-commissie voor het hoger onderwijs en tijdens van de Japanse bezetting woordvoerder voor Soekarno.

R.A.A. Soejono, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Regent van Pasoeran en lid van de PEB, later lid van de Raad van Indië. In 1942 kortstondig Nederlands minister zonder portefeuille in Londen.

Prof dr. J.J. Schrieke, nl.wikipedia.org. Regerings-gemachtigde Algemene zaken, later lid van de Raad van Indië en hoogleraar in Leiden. Tijdens de bezetting Secretaris-generaal van het ministerie van Justitie.

In 1929 noemt Soejono namens de PEB in de Volksraad de bezuinigingsmogelijkheden van de indianisering bij het Europese Binnenlands Bestuur. Volgens Soejono zullen immers Indonesische vervangers van deze bestuursleden ‘gesalarieerd gaan worden volgens de A-schaal.’¹³ Het is J.J. Schrieke, Regerings-gemachtigde voor Algemeene Zaken, die het begrip indianisering een jaar later definitief in de Volksraad introduceert. Volgens Schrieke moeten de coöperatieve nationalistinnen in de Volksraad proberen de non-coöperatieve geesteshouding van hun landgenoten buiten de raad te beïnvloeden omdat ‘een deel van de bloem der natie die zich verre houdt van de landsdiensten, in stede van als rechtsgeleerde, ingenieur dan wel op andere wijze tot hun Indianiseering mede te werken.’¹⁴

Daarmee heeft eind jaren twintig het begrip indianisatie de dubbele lading te pakken die het latere debat in de Volksraad zal kenmerken. Enerzijds betekent indianisering een onvermijdelijke koloniale evolutie, anderzijds wordt het gezien als een bedreiging voor het Europese werknemersdom en de kwaliteit van het Indische onderwijs. Verder blijkt van begin af aan hoe moeilijk het is om in de discussie over de waarde van de indianisatie het hete hangijzer van de rassenverhoudingen in de kolonie te vermijden. Geen wonder dat indianisatie in de jaren daarna inzet wordt van felle debatten in Volksraad en daarbuiten.

¹³ Soejono, 26-7-1929, *Handelingen*.

¹⁴ J.J. Schrieke, 27-6-1928, *ibidem*.

5.3 Het 'themanummer indianisatie' van *Koloniale Studiën*, een koloniale analyse van een koloniaal vraagstuk

Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschap bestuurde vanuit haar sociëteit aan het Koningsplein de natuurlijke rijkdom en de culturen van de Indische archipel en zag zichzelf als het forum van de culturele élite van Nederlands-Indië.¹⁵ *Koloniale Studiën* was het tijdschrift van de afdeling sociale economie van het genootschap. Het hield zich bezig met analyse van de achtergronden van de Indische politieke, sociale en maatschappelijke ontwikkelingen. Het was een invloedrijk blad in de Indische samenleving dat in de Volksraad regelmatig werd geciteerd door leden van verschillende fracties.¹⁶

In 1931 maakt Directeur van Financiën C. Van den Bussche een cryptische 'korte opmerking' tijdens de jaarlijkse begrotingsbesprekingen in de Volksraad. 'Reeds vele jaren', zegt hij bij deze gelegenheid, 'is het streven van de Regering erop gericht voor de inheemschen een zoo groot mogelijke plaats in het ambtelijk apparaat in te ruimen. Zij ontkent niet, dat dit streven ook bij de vaststelling van de bezoldigingsregelingen een rol moet spelen, maar wel stelt Zij er prijs op te verklaren, dat Zij eenerzijds geen stap zou willen teruggaan op hetgeen als de weg tot natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling is onderkend, anderzijds dat Zij geen verhoudingen wenscht te forceeren, waarvoor de maatschappij nog niet rijp is.'¹⁷

Daarmee raakt het crisisbeleid van de Indische regering een open zenuw in de koloniale samenleving, die van de machtsverhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in de Nederlandse kolonie. Een natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling waarin Indonesiërs delen van het ambtelijk apparaat gaan overnemen, impliceert voor Indonesische nationalistinnen niets minder dan een stap in de richting van onafhankelijkheid. Een meerderheid van het Nederlandse establishment in de kolonie ziet dat heel anders. Gaat de Indische regering in 1931 haar toekomstige sociale beleid baseren op deze indianisatie? Geen wonder dat er door velen met belangstelling naar de duiding van indianisatie door *Koloniale Studiën* wordt uitgekeken.

R.M.A.A.C. Van den Bussche, www.parlement.com. Directeur van Financiën C. in de Indische regering, later vice-president van de Raad van Nederlandsch-Indië, kortstondig minister van Koloniën in het vijfde kabinet Colijn (1939).

¹⁵ C.A. Drieënhuizen, *Koloniale collecties, Nederlands aanzien: de Europese elite van Nederlands-Indië belicht door haar verzamelingen, 1811-1957* (Amsterdam 2012) 6.

¹⁶ Tijdens Volksraadjaar 31/32 werd het blad 24 maal geciteerd door 14 verschillende Volksraadsleden uit verschillende fracties.

¹⁷ Directeur van Financiën C. van den Bussche, 'Begrooting van Ned.-Indië voor 1932 (Ond. I), Algemeene Beschouwingen, Financieel Gedeelte', 22-7-1931, *Handelingen Volksraad*, 419.

In 1932 wijdt de redactie dan ook een hele uitgave van haar tijdschrift aan de duiding van het verschijnsel indianisatie. Uit deze uitgave bleek niet alleen welk belang zij destijds hechtten aan dit ‘indianisatieproces’, maar ook hoe zij de mogelijkheden inschatten voor verdere autonomie voor het Indonesische volk in de toekomst. Waar kwam hun analyse van het indianisatieproces op uit? En wat als de redactie in een opwelling van anachronisme, ervaringsdeskundigen om een weerwoord had gevraagd? Het had in theorie gekund. De redactie van het Postbondsblad reageerde in datzelfde jaar op de artikelen in *Koloniale Studiën* met uitgebreid commentaar in het *Orgaan van de Postbond*. De gevolgen van de indianisatie waren in de brievenrubriek van de postbond al begin jaren twintig met passie besproken. In hoeverre waren vakbondsleden en ervaringsdeskundigen in de kolonie het met de analyse van *Koloniale Studiën* eens? Welk weerwoord brachten vakbondsleden en Indonesische ervaringsdeskundigen in tegen het min of meer academische betoog uit Batavia?

In het openingsartikel ‘Indianisation’ zet de Leidse hoogleraar J.H. Boeke het verschijnsel indianisatie in Nederlands-Indië in historische context door het te vergelijken met de Brits-Indische situatie. Waar in Brits-Indië met *indianisation*

J.H. Boeke (1884-1956), uit: J. Jaquet, ‘Boeke, Julius Herman (1884-1956)’, *Biografisch Woordenboek van Nederland 1* (Den Haag 1979). Was in 1931 hoogleraar in Leiden, eerder ambtenaar bij de Algemeene Secretarie in Batavia, docent aan het Willem III gymnasium en adviseur bij het Volkskredietwezen.

een werkelijke basis gelegd was voor toekomstige onafhankelijkheid omdat inwoners van Brits Indië blijk gaven van eigen commercieel en kapitalistisch inzicht, ligt dat in Nederlands-Indië fundamenteel anders. Wat hier indianisatie genoemd wordt, is volgens de hoogleraar hoogstens ‘de vervanging van Europeesche door inheemsche krachten in de subalterne betrekkingen’ en ‘een proces van beperkte waarde’. Dat ligt volgens Boeke aan het gegeven dat de inheemse maatschappij te afhankelijk van westerse ondernemingszin zou zijn voor werkelijke vooruitgang.¹⁸ Volgens Boeke overschat de Indische regering dan ook de eventuele bezuiniging die met indianisatie te halen valt. Het artikel van Boeke wordt gecenseerd in verschillende kranten en tweemaal aangehaald in de Volksraad.¹⁹

In het volgende artikel komt ir. E. de Vries, ambtenaar van het departement van Economische Zaken, tot de conclusie dat de oorzaak van de indianisatie een ‘overmatige drang naar ambtenarenbanen’ is vanwege de grote belastingdruk op de

¹⁸ Boeke, ‘Indianisation’, 243.

¹⁹ Ibidem.

boerenbevolking op Java. Volgens de ingenieur is dit een gevaarlijke situatie die vooral voor 'intellectuele drainage' zorgt op het platteland. Volgens hem is een structurele herziening van de ambtenarensalarissen en een lagere waardering van schooldiploma's hierop een logisch antwoord. Ook het artikel van De Vries wordt aangehaald in de Volksraad.²⁰

Met zijn analyse van het gemiddelde volksinkomen afgezet tegen het gemiddelde ambtenarensalaris in Indië, is G. Scholte, werkzaam bij het Centraal Kantoor voor de Statistiek in Batavia, het in grote lijnen met De Vries eens. Er is volgens hem een 'disharmonie' tussen de inkomens in stad en platteland.

De vraag doet zich dan ook voor, in hoever het gehuldigd stelsel, dat de strekking heeft een bepaalde kleine groep een hoger inkomen te bezorgen en het Inheemse bedrijfsleven ongunstig te doen afsteken bij de ambtenaren, sociaal en economisch gerechtvaardigd en daarmee uit financieel oogpunt verdedigbaar is.²¹

Het artikel van de journalist-redacteur van de Java Bode H.C. Zentgraaff, neemt als uitgangspunt de belangen van de Indo-Europese bevolkingsgroep die in de naderende bezuinigingen in de knel zullen komen. Hij stelt dat deze groep 'zóó geassimileerd is met den Inlander dat het toekennen van eenige bevoorrechtiging bespottelijk is en grievend voor den beschaafden, goed opgevoeden Inlander.' Vandaar dat hij tot de conclusie komt dat 'bevoorrechtiging op grond van rasverschil' zal moeten plaatsmaken voor 'eener "bevoorrechtiging" op grond van kennis en geschiktheid.' Dat de bezuinigingsoperatie het salaris van de Indonesiërs in overheidsdienst structureel zal verlagen, lijkt Zentgraaff zowel onvermijdelijk als terecht. Alleen met grotere inzet en vaardigheid kunnen sommige Indo-Europeanen zich volgens hem aan assimilatie onttrekken.²²

In het tweede artikel over de Indo-Europese bevolkingsgroep blijkt W.M.F. Mansvelt het in grote lijnen eens met Zentgraaff over het gegeven dat 'Indo-Europeanen, Christen-Inlanders en de oude en nieuwe prijaji's',²³ door de Regeering 'aanvan-

H.C. Zentgraaff (1874-1940), uit: P.J. Drooglever, 'Zentgraaff, Henri Carel (1874-1940)', *Biografisch Woordenboek van Nederland 4* (Den Haag 1994). Was in 1931 hoofdredacteur van het Soerabajasch Handelsblad en opiniemaker voor de Vaderlandse Club.

²⁰ E. de Vries, 'Beschouwingen over de Inlandse landbouw en het loonpeil op Java en Madoera', *Koloniale Studiën 1* (1932), 265-279.

²¹ G. Scholte, 'Enige opmerkingen over het gemiddeld volksinkomen en het gemiddeld salaris der ambtenaren', *ibidem*, 336-347, aldaar 336.

²² H.C. Zentgraaff, 'De Indo-landsdienaar', 280-289, aldaar 280.

²³ Met oude prijaji wordt de Javaanse landadel bedoeld, met nieuwe prijaji een aristocratie van niet of niet per se adellijke Javanen met functies voorheen voorbehouden aan Europeanen.

W.M.F. Mansvelt (1891-1945), uit: Taco van der Mark, 'W.M.F. Mansvelt (1891-1945), Indischgast met een Missie' (doctoraalscriptie Rotterdam 1995). In de jaren dertig directeur van het CKS later lid van de Vaderlandse Club in de Volksraad.

delbare salarisschalen aan de gang was. 'De B.B.L. heeft de betrekkingen gerangschikt in zuiver Inland-sche, gemengde en zuiver door Import-Europeanen te bekleeden functies'.²⁵

Volgens de statisticus is dat 'indianisatieproces' al sinds 1910 aan de gang. In de economisch gunstige periode 1910-1920 is het proces aangejaagd door het gebrek aan beschikbaar Europees personeel, maar sinds de crisis heeft indianisatie een nieuwe impuls gekregen vanwege de 'bezuinigingsdrang' van het gouvernement. Juist omdat het indianisatieproces al zo lang gaande is, besluit Hart, kan daarin geen grote financiële winst gevonden worden. Sterker nog, te sterke bezuinigingen zullen schadelijk zijn voor het algemeen niveau van de Indische ambtenaar.

kelijk door Haar loonpolitiek, de unificatie naar boven' omhoog zijn getrokken 'in een kunstmatige welstandssfeer'. Tegelijkertijd waarschuwt Mansvelt tegen een te drastische bezuiniging onder het mom van indianisatie. De hele groep lagere ambtenaren zal daarmee namelijk uitgesloten worden van 'de Europeesche levenswijze met de daaraan verbonden geestelijke en materiele voordelen. Ieder voelt wel, dat dit een toestand in het leven zou roepen, die sociaal en cultureel ongewenscht zou zijn.' Net als Zentgraaff laat Mansvelt het aan de toekomstige salariscommissie om de hoogte van dat 'arbitrair Indisch peil' vast te stellen.²⁴

In het artikel van ir. H.M.J. Hart staat de vraag centraal in hoeverre de zware 'salarislast' van de Indische personeelsuitgaven, ontstaan ten tijde van 'historische opbloei' door indianisatie kan worden verminderd. Hij ziet indianisatie als het 'algemeene bedrijfsprincipe, om zooveel mogelijk dure door goedkoopere krachten te vervangen' dat in de mid-

Ir. H.M.J. Hart, rijksmuseum.nl. Begin jaren dertig werkzaam bij het CKS. Album aangeboden aan dr. ir. H.M.J. Hart door personeel Centraal Kantoor van de statistiek te Batavia, anoniem, 1935.

²⁴ W.M.F. Mansvelt, 'De positie der Indo-Europeanen', *Koloniale Studiën* (1932) I, 290-311, aldaar 310.

²⁵ H.M.J. Hart, 'De personeelsuitgaven van het land', 312-335, aldaar 330. Zie ook tabel 5.1 op pagina 332 voor de statistische onderbouwing van de indianisatie van H.M.J. Hart.

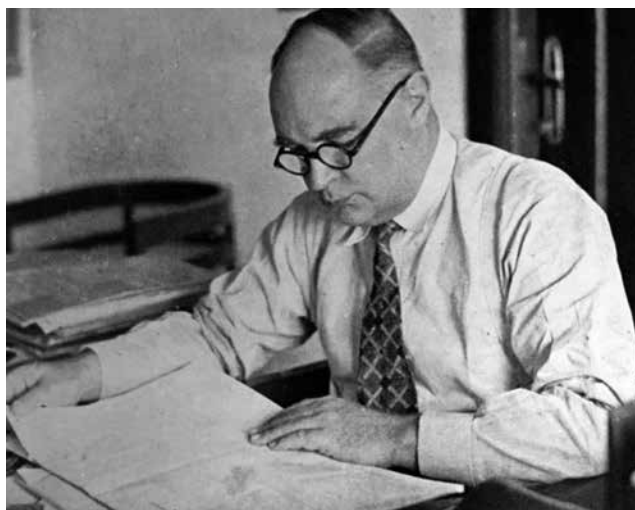
Stelt men één der niveaux te laag, dan beteekent dit een geleidelijk verloop van den Gouvernementsdienst; voor de B-schalen in bepaalde gevallen een versnelden 'Indianiseering'; stelt men ze te hoog, dan beteekent dit een niet te dragen personeelslast voor het land, waarvan men geleidelijk de gevolgen zal ondervinden.²⁶

Het artikel van Hart wordt twee keer geciteerd in de Volksraad.

In het laatste artikel van *Koloniale Studiën* is het woord aan D.M.G. Koch. Hij sluit zich in zijn stuk aan bij de ontstaansgeschiedenis van het begrip indianisatie zoals die in de artikelen van Boeke en Hart staan uitgewerkt.

Hier bedoelt men met 'Indianiseering' de vervanging niet van uitgezonden Europeesche, maar van hier geboren en hier opgeleide Europeesche werkkrachten door eveneens hier opgeleide Indonesische, of bezoldiging van die hier opgeleide Europeesche krachten naar den salarismaatstaf, waarmee de Indonesiërs genoegen nemen.²⁷

In de tweede helft van zijn betoog stelt Koch dat deze overvoering van de arbeidsmarkt ligt aan de eenzijdige exploitatievorm van westerse bedrijven in Indië waarin de belangen van niet-Indisch particulier kapitaal eerst komen en waardoor winsten aan Indië onttrokken worden. De lonen van de lagere middengroepen zijn dus niet door regeringsbeleid kunstmatig hoog geworden, maar precies andersom, verwaarloosd ten koste van bedrijfsbelangen. Daarmee is volgens Koch de indianiseringsdiscussie 'een koloniaal vraagstuk, dat slechts door wijziging van de structuur dezer koloniale samenleving zijn oplossing zal kunnen vinden.'²⁸

D.M.G. Koch (1881-1960), uit: D.M.G. Koch, *Batig Slot, figuren uit het oude Indië* (Amsterdam 1960). In 1931 werkzaam zowel als journalist als in de Europese vakbeweging (zie hoofdstuk 3).

²⁶ Ibidem, 335.

²⁷ D.M.G. Koch, 'De vakbeweging en de indianiseering', *Koloniale Studiën* 1932 I, 348-357, aldaar 348.

²⁸ Ibidem, 350.

Voor indianisatie als structurele loonsverlaging heeft Koch geen goed woord over.

De regering 'indianiseert' dan met de BBL in de hand; de bescherming van den Indo-Europeeschen levensstandaard, welke de vierde grondslag der B.B.L. in theorie belooft, blijkt in de practijk een wassen neus te zijn. ... Dit heet nu 'Indianiseering'; een leuze wordt hier altijd gretig misbruikt om een rigourenzen maatregel goed te praten en de hardheid ervan te maskeeren. Het is in wezen een drukken van den levensstandaard van vooral één bevolkingsgroep, onder den indruk van de financiële moeilijkheden dezer crisisjaren. Aan die bevolkingsgroep wordt daarmee groot onrecht gedaan.²⁹

Dit artikel wordt niet geciteerd in de Volksraad, maar wel uitgebreid besproken in het *Orgaan van de Postbond*.³⁰

In de bezuinigingsplannen van de regering draaide het om het idee dat verdere indianisatie een 'natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling was' en dat de regering door het overhevelen van 'Indische' B-schalen naar de 'inheemse' A-schalen in het BBL verantwoord zou bezuinigen op de lagere middengroepen. De artikelen van Boeke, Scholte, De Vries en Zentgraaff volgden de regering in grote lijnen wat betreft de noodzaak om op deze groepen te bezuinigen, hoewel zij tegelijkertijd de natuurlijkheid en het belang van de indianisatie-ontwikkeling bagatelliseerden.

Volgens Boeke omdat de werkelijke ontwikkeling van de inheemse bevolking niet van deze groepen te verwachten viel, voor Scholte en de Vries omdat het contrast tussen stads- en plattelandsinkomens bewees dat de overheid met haar eerdere salarispolitiek een 'kunstmatige welvaartssfeer' had doen ontstaan die nu gecorrigeerd moest worden en volgens Zentgraaff omdat hij de Indische B-schalen sowieso zag als een bevoorrechting van de Indo-Europeanen op basis van ras, inmiddels achterhaald door het ontstaan van een groep 'goed opgevoeden Inlanders' waarmee de Indo-Europeanen zouden gaan assimileren.

Van de overige drie schrijvers stonden Mansvelt en het Hart minder positief ten aanzien van de voorgestelde bezuinigingen. Hoewel ze beiden in principe de noodzaak zagen om de 'salarislast' van het gouvernement te verlichten, richtten zij in de praktijk vooral de aandacht op het gevaar dat ook een nieuwe salarisgrens arbitrair zou zijn waardoor ook de kwaliteit van de dienstverlening in gevaar zou komen. De enige schrijver die de indianisatiepolitiek van de regering structureel van de hand wees, was vakbondsman Koch die in zijn artikel de indianisatieperikelen een koloniaal probleem noemde. Volgens Koch was de financiële nood van het gouvernement niet zozeer een gegeven als wel een gevolg van

²⁹ Ibidem, 355-356.

³⁰ Redactie Postbond, 'Het vraagstuk der indianiseering, slot', *Orgaan van de Postbond*, 16-9-1932, 276-280.

het bestaande exploitatiesysteem van Indië. Het voorgestelde 'indianisatie'-beleid van de regering was voor Koch dan ook geen natuurlijke ontwikkeling, maar een hardvochtige politieke keuze.

5.4 Rijpheid, rechtvaardigheid en de praktijk die zich niet stoort aan een min of meer academisch betoog

In 1932 wijdt de redactie van het Postbondsblad een serie artikelen aan 'het vraagstuk der indianisering' en in het bijzonder aan de standpunten van professor Boeke hierover. In de praktijk, stelt de bondsredactie, is van onrijpheid bij de Indonesische bevolking weinig te merken. Boeke ziet het vraagstuk 'van zoo een hoog standpunt dat belangrijke details hem ontgaan.' Volgens de bond zijn juist investeringen in Indië nodig om het levenspeil van 'den groep der meer ontwikkelde Inlanders' te versterken. Met profetische woorden stelt het bondsblad: 'De praktijk stoort zich niet aan de consequenties van een min of meer academisch betoog'.³¹

De thematiek van de rijpheid van het Indonesische volk en de veranderende positie van Indonesiërs worden in de brievenrubriek van de Postbond al vanaf begin jaren twintig met passie besproken. Eer, rechtvaardigheid, het verlangen als mens gelijkwaardig behandeld te worden vanwege bewezen kwaliteiten, staan centraal in de brieven van Soewarno, Pardon, Inlander, Tenokor en Soedarinah. Het is waarschijnlijk dat zij het in 1932 met de analyse van hun Postbond eens zijn. De eisen van accuratesse, plichtsbetrachting en dienstijver in hun dagelijkse werk heeft bij deze postambtenaren gezorgd voor een groeiend zelfbewustzijn en voor hen is het belang van de indianisatie veel groter dan professor Boeke stelt. Dat is ook zonneklaar voor een vakbond die al lang niet meer zonder haar Indonesische leden kan.

Kenmerkend voor de indianisatiediscussie in het tijdschrift is het feit dat alleen totok-Nederlanders ervoor zijn uitgenodigd. Geen van de ervaringsdeskundige Indische Nederlanders, laat staan Indonesiërs, komen erin aan het woord. Weliswaar accepteren de schrijvers van *Koloniale Studiën* dat indianisatie een gegeven is dat al ruim twintig jaar speelt in de koloniale samenleving, maar tegelijkertijd zien zij indianisatie eerder als een teken van zwakte van een afhankelijke Indonesische bevolking dan als kracht. De schrijvers lijken de bezuinigingen te rechtvaardigen vanwege de 'onrijpheid' van de Indonesiërs als volk voor een Europese levensstandaard. Deze ideeën over rijpheid of onrijpheid werden breed gedeeld door Europeanen in de Volksraad en daarbuiten.

³¹ Ibidem.

5.5 Een beperkt democratisch experiment³²

Vanaf 1918 ging de Volksraad de gouverneur-generaal en zijn Indische regering adviseren op gebied van financiële en budgettaire zaken, zonder met werkelijke staatsrechtelijke bevoegdheden te beginnen.³³ De instelling van de raad paste niet alleen in de 'ontvoogdingsgedachte' van de Ethische politiek, maar ook in de internationale ontwikkeling van die tijd, waarin de wereld door de Amerikaanse president Wilson *safe for democracy* gemaakt werd. Een mate van lokale autonomie voor Indië moest de grondslag worden om 'de bevolking geschikt te maken tot het behartigen van de eigen belangen' zoals minister van koloniën Pleyte aan gouverneur-generaal Van Limburg Stirum schrijft. Tenslotte werd ook in Brits Indië en op de Fillippijnen het koloniale bestuur hervormd en daar kon Nederland niet bij achterblijven.³⁴ Zo kwam voor het eerst het beleid van de Indische regering en de gouverneur-generaal goed gedocumenteerd ter discussie te staan. Net als die van de Tweede Kamer in Den Haag werden de Handelingen van de Volksraad voortaan openbaar gemaakt en per stenografisch verslag vastgelegd om jaarlijks te worden gebundeld.³⁵

De installatie van de Eerste Volksraad was onderdeel van een bredere reorganisatie van het Indische bestuur, waarbij democratisering maar vooral decentralisatie op het programma stond. De Eerste Volksraad was een vertegenwoordigende adviesraad met 38 leden voor de hele Nederlands-Indische gemeenschap waarin de drie bevolkingsgroepen, de Europese met twintig zetels, de Inheemse met vijftien en de 'vreemde oosterlingen' met drie zetels hun stem konden laten horen. Een kleine meerderheid van de leden (9 van de 20 Europeanen en 10 van de 15 Inlanders) werd verkozen in regionale kieskringen met een extreem klein aantal kiesgerechtigden, namelijk de 1126 leden van regionale raden, die op hun beurt weer grotendeels door de Indische regering benoemd werden.³⁶ De overige zeventien leden van de Volksraad werden sowieso door de regering benoemd, zodat de merkwaardige situatie ontstond dat de Indische regering 'haar eigen oppositie in het zadel hielp' zoals een latere gouverneur-generaal zou schrijven.³⁷ Een uiterst beperkt democratisch experiment,³⁸ maar wel één waarbij de parlementaire vrijheid van meningsuiting gewaarborgd was.³⁹

³² S. Moon, *Technology and ethcial idealism, a history of development in the Netherlands East Indies* (Leiden 2007) 78.

³³ De Graaf en Locher-Scholten, *J.P. Graaf van Limburg Stirum*, 200.

³⁴ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 26.

³⁵ S.L. van der Wal (red.), *De Volksraad en de staatkundige ontwikkeling van Nederlands-Indië, Tweede Stuk* (Groningen 1965) 690.

³⁶ Zie tabel 5.2 op pagina 333.

³⁷ Smit, *Landvoogd tussen twee vuren*, 60.

³⁸ Hering, *Thamrin*, 63.

³⁹ W.H. van Helsdingen, *Tien jaar Volksraadarbeid, 1918-1928* (Batavia 1939) 20.

De Volksraad kwam jaarlijks tweemaal bijeen, aanvankelijk in een voorjaarszitting van drie maanden en een najaarszitting van zes weken met daarnaast de mogelijkheid tot één of meerdere kortere buitengewone zittingen. In de loop van de jaren twintig stegen zowel de werkdruk als het aantal vergaderuren van de raad voortdurend. In 1927 bleek 'de arbeidsvermeerdering van de Volksraad zo sterk', dat een College van Gedelegeerden werd ingesteld, bestaande uit vijftien Volksraadsleden en de voorzitter, om 'de overstelping' van de raad te verminderen.⁴⁰

In de crisisjaren bleek dat niet afdoende. Vanaf 1929 vonden zittingen in principe plaats vanaf half juni tot half september en van begin januari tot eind februari, maar in praktijk bleken in de crisisjaren lange buitengewone zittingen noodzakelijk zoals de crisiszitting in 1931 die vanaf eind maart tot eind april duurde. Tussen 1931 en 1934 lag het aantal vergaderuren van de Volksraad zelfs ruim een kwart hoger dan tijdens de jaren daarvoor of daarna.⁴¹ Bovendien was het *inner sanctum* karakter van het college van gedelegeerden niet onomstreden. Weliswaar moest het college een afspiegeling van de raad zijn, maar in praktijk maakten grotere partijen meer kans om in het college plaats te nemen. Dit was nog een reden waarom in de tweede helft van de jaren twintig blokvorming en polarisatie in de raad zouden toenemen.⁴²

Beperkt of niet, de Volksraad maakte in zijn eerste jaar een snelle ontwikkeling door. Vanaf 1916 zorgde het aangekondigde begin van de Volksraadsessies voor een intensivering van de politieke activiteiten in de kolonie. Aan de linkerzijde van het spectrum probeerde de Indisch Sociaal Democratische Vereniging met wisselend succes 'inheemse revolutionaire sentimenten' te beïnvloeden bij Indonesische partijen zoals Sarekat Islam en Boedi Oetomo die beide in de raad kwamen. Aan de andere kant van het spectrum ontstonden zowel de conservatief liberale Nederlandsch-Indische Vrijzinnige Bond (NIVB) en een tweetal partijen op confessionele grondslag. Hoewel in de raad dezelfde juridisch-rationale scheiding in 'volksraad' werd aangehouden als erbuiten, stonden alle partijen in de Eerste Volksraad (1916-1921) in principe open voor leden ongeacht afkomst. De NIVB met vijf Europese en vijf Inheemse leden was daar een voorbeeld van.⁴³

5.5.1 *De drie eerste zittingen van de Volksraad als 'wachter van de publiek opinie', 1916-1926*

De Volksraad werd in het eerste zittingsjaar meteen in het diepe gegooid. De raad ontwikkelde een kritische progressieve dynamiek waarin zowel de liberale NIVB met zijn urgentieprogramma als de 'radicale concentratie' van I.S.D.P., S.I. en

⁴⁰ Ibidem, 16.

⁴¹ Anoniem, 'Eerste buitengewone zitting', 30-3-1931, *Handelingen Volksraad*, 2529.

⁴² Hering, *Thamrin*, 72.

⁴³ Ibidem, 64.

Gouverneur-generaal Van Limburg Stirum (1916-1921), www.parlement.com. Later buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister in Caïro, Berlijn en London.

B.O. opriepen tot het hervormen van de raad tot een werkelijk vertegenwoordigend lichaam.⁴⁴ Tegelijkertijd kwamen verontrustende verhalen van revolutie en opstand uit Europa. Tegen deze achtergrond deed Van Limburg Stirum in 1918 zijn roemruchte novemberverklaring, die door de nationalistische beweging later werd omgedoopt tot novemberbeloften. Hierin was sprake van 'nieuwe verhoudingen, verschuivingen van bevoegdheden, welke op dit moment niet volledig zijn te overzien'.⁴⁵ Veel duidelijker zou de gouverneur-generaal in nadere toelichtingen niet worden, maar een maand later deed hij wel de toezegging dat een commissie voor staatkundige hervorming onder leiding van J.H. Carpentier Alting de 'verschuivingen' nader uit zou gaan werken om tot overzicht te komen. De verwachtingen waren hooggespannen; de nieuwe verhoudingen leken wind mee te hebben.⁴⁶

Bij de aanvang van de Tweede Volksraad (1921-1924) bleek zowel het politieke als het economische tij gekeerd. Inmiddels zat de conservatieve gouverneur-generaal D. Fock in Buitenzorg met een strikt bezuinigingsprogramma en in Den Haag zat de al even conservatieve minister van Koloniën S. de Graaff die op dit programma had aangedrongen. Ook de nieuwe bezetting van de Volksraad, uitgebreid tot 48 zetels, liet een reactionaire wending zien. Grootse partij was de conservatieve Politiek Economische Bond met vijftien zetels, massaal de raad ingestemd om 'onverantwoordelijke politieke heethoofden' bij te sturen. De liberale NIVD was op zeven zetels blijven steken. Een andere nieuwkomer was het eveneens conservatieve Indo Europees Verbond met twee zetels, terwijl ook de confessionele partijen twee zetels gewonnen hadden.⁴⁷

Minister van Koloniën S. De Graaf (1919-1925), www.parlement.com. Later voorzitter Eerste Kamer en nogmaals minister van Koloniën (1929-1933).

⁴⁴ Locher-Scholten, *Ethiek in fragmenten*, 87.

⁴⁵ Ibidem, 88.

⁴⁶ Van den Doel, *Afscheid*, 27.

⁴⁷ Zie tabel 5.3 op pagina 334.

Tegenstellingen in deze Volksraad liepen niet strikt langs raciale lijnen, zoals de PEB met zeven Europese en acht Indonesische leden bewees.⁴⁸ Dit lag enerzijds aan het feit dat veel behoudende Indonesiërs in de raad, vaak werkzaam bij het Inlandse Binnenlands Bestuur, over het algemeen geloofden dat hun belangen het beste gediend waren met het 'evolutionaire proces' van de associatiegedachte. Ook waren zowel het elitaire kiezerscorps als de leden van de raad niet officieel verdeeld langs lijnen van het 'landaardcriterium', waardoor samenwerking van Indonesiërs en Europeanen in partijen als de PEB en NIVD mogelijk was.⁴⁹

Het rapport van de staatkundige commissie onder leiding van J.H. Carpentier Altling dat in 1920 was aangeboden aan de nieuwe Indische regering, werd door minister De Graaff als 'over het geheel zwak' ter zijde geschoven. Zowel 'de krachtige uitbreiding van de medezeggenschap van de bevolking' en 'de opheffing van het rascriterium in de gehele wetgeving' gingen voor minister en regering in Nederland veel te ver.⁵⁰ Toen in 1922 de opzet van de Indische Staatsregeling van minister de Graaff ter behandeling in de Volksraad kwam, stond op voorhand vast dat van echte democratisering weinig terecht zou komen. In de nieuwe regentschappen behield de stille macht van het Europese Binnenlands Bestuur een sleutelpositie, al werd een aantal regentschappen in de Indische Bestuurshervorming van 1925 'ontvoogd'. Het was een beperkte ontvoogding. Van de nieuwe regentschapsraden werd vrijwel de helft door de gouverneur-generaal benoemd, de andere helft bestond hoofdzakelijk uit leden van het 'Inlands binnenlands bestuur'.⁵¹ Alleen de gemeenteraden van de drie grote steden waar een grote Europese gemeenschap woonde, kregen daadwerkelijk iets te besluiten.⁵²

In het voorstel van de minister werden de bevoegdheden van de Volksraad uitgebreid met het recht op initiatief, amendement en petitie, hoewel de Indische regering niet gebonden was om zich aan uitingen van de 'machtsmiddelen' van de raad te houden en het recht tot enquête de raad onthouden werd. In tegenstelling tot het opheffen van het rascriterium in alle wetgeving, waar de staatkundige commissie voor gepleit had, werd de Volksraad verder gescheiden langs lijnen van het nationaliteits- en landaardcriterium. Voortaan gold de kenmerkende koloniale indeling onderdanen-Nederlanders, inheemse onderdanen niet-Nederlanders en uitheemse onderdanen niet-Nederlanders voor zowel de te kiezen leden als het kiezerscorps zelf. Dat betekende dat elke groep voortaan slechts vertegenwoordigers van de eigen groep kon kiezen.⁵³

⁴⁸ Hering, *Thamrin*, 67.

⁴⁹ Mirjam Maters, *Van zachte wenk tot harde hand. Persvrijheid en de persbreidel in Nederlands-Indië 1906-1942* (Hilversum 1998) 196.

⁵⁰ Locher-Scholten, *Ethiek*, 86.

⁵¹ Van den Doel, *De Stille macht*, 372.

⁵² *Ibidem*, 30.

⁵³ Maters, *Van zachte wenk*, 196.

Om de Indonesische verwachtingen voor de raad niet al te zeer teleur te stellen, had de minister in 1922 voorgesteld om in de nieuwe bezetting van de raad een kleine meerderheid van Indonesiërs te laten ontstaan. De Tweede Kamer zou dit tot algemene Indische verontwaardiging in 1925 alsnog schrappen, zodat de macht van de Volksraad ingeperkt werd ten gunste van de Indische regering en die van de Indische regering weer ten gunste van de gouverneur-generaal. Volgens regeringsgemachtigde W. Muurling was de invloed van de raad op de Indische regering desalniettemin niet te onderschatten. In 1921 verklaarde hij in de Volksraad 'meer en meer ... wordt bij het beramen van maatregelen bij voorbaat rekening gehouden met de in dat college heerschende stemming. Die invloed blijkt niet duidelijk naar buiten, maar kan daarom toch zeer groot zijn'.⁵⁴

Het ontbreken van werkelijke staatkundige macht maakte de raad kwetsbaar voor kritiek. De Volksraad was weliswaar in 1925 medewetgevend geworden, maar kreeg van de Europese bevolking in de kolonie vaak het verwijt een 'schijn-parlement ... een parlementje in embryo' te zijn met misplaatste allures.⁵⁵ Indonesische nationalisten zouden om tegengestelde redenen vaak verwijzen naar de gebroken 'novemberbeloften' van 1918, toen werkelijke belangenbehartiging in de kolonie binnen bereik leek.⁵⁶

De bezetting van de Derde Volksraad (1924-1927) werd door Indische sociaaldemocraat J.E. Stokvis 'de glorieuze overwinning van het conservatisme' genoemd. En niet ten onrechte. Het behoudende blok van PEB en IEV, waarin het aandeel van IEV met twee zetels gegroeid was, bezette inmiddels gezamenlijk 20 van de 48 zetels en verschillende nieuwe middenpartijen waren tot de raad toegetreden. De liberale NIVB bleef met een zevental zetels op gelijke sterkte en linkse en nationalistische partijen hadden gezamenlijk maar een drietal zetels ter beschikking om oppositie mee te voeren.⁵⁷ Kregen de critici van de Volksraad gelijk?

**J.E. Stokvis, www.parlement.com.
Hoofdredacteur *De Locomotief*,
later lid Tweede kamer namens
de SDAP.**

Ondanks de geringe politieke macht van de raad, blijkt uit de correspondentie van de betrokken bewindslieden dat zij de adviezen van de Raad vaak serieus namen. Gouverneur-generaal D. Fock schrijft in 1924 dat de staatkundige betekenis van de Volksraad daarin ligt dat 'in het college tot uiting kan komen wat in de verschillende lagen der

⁵⁴ Helsdingen, *Tien Jaar Volksraadarbeid*, 34.

⁵⁵ Ibidem, 5.

⁵⁶ Locher-Scholten, *Ethiek*, 88.

⁵⁷ Zie tabel 5.4 op pagina 335.

Gouverneur-generaal A.C.D. de Graeff (1926-1931), uit: D.M.G. Koch, *Batig Slot*. Later minister van buitenlandse zaken (1933-1937).

bevolking leeft.⁵⁸ Zijn opvolger gouverneur-generaal A.C.D. de Graeff, probeert eveneens 'het odium van een politieke beslissing' te vermijden door rekening te houden met het 'votum van de Volksraad'.⁵⁹ De functie van de Volksraad groeit in de jaren na 1925 uit tot die van 'wachter van de publieke opinie' met een aanzienlijke stille invloed op de Indische regering. In een terugblik uit 1941 zou blijken dat de regering ruim een derde van de Volksraad-amendementen had overgenomen in haar beleid.⁶⁰

Halverwege de zitting van de Derde Volksraad vond een verandering plaats in de politieke verhoudingen van de kolonie. Geheel tegen de tijdgeest in was de conservatieve gouverneur-generaal D. Fock in 1926 opgevolgd door A.C.D. de Graeff, die bekend stond als ethicus en als voorstander was van de associatiegedachte. In zijn eerste rede voor de nieuwe Volksraad maakt deze gouverneur-generaal duidelijk dat hij zich weliswaar zou verzetten tegen elke vorm van revo-

⁵⁸ Gouverneur-generaal Fock aan minister De Graeff van Koloniën, 4-8-1924, in: S.L. van der Wal (red.), *De Volksraad en de staatkundige ontwikkeling van Nederlands-Indië, Eerste Stuk* (Groningen 1964) 566.

⁵⁹ Gouverneur-generaal de Graeff aan minister van Kolonien Koningsberger, 26-11-1926, in: *ibidem*, 586.

⁶⁰ J. van Goor, *Indië/Indonesië, van kolonie tot natie* (Den Haag 1987) 48.

**J.C. Kielstra, www.parlement.com.
Hoogleraar koloniale staathuis-
houdkunde in Wageningen, gou-
verneur van Suriname (1933-1943).**

lutionair nationalisme, maar dat hij tegelijkertijd toenadering zocht tot 'elke staatkundige richting, hoe dan ook genaamd, welke den weg tot gezamenlijke overweging en overleg niet bij voorbaat afsluit.'⁶¹ Buiten de Volksraad leidde deze toenadering tot wat de gouverneur-generaal 'evolutionair nationalisme'⁶² noemde, al snel tot zijn politieke isolatie, zodat De Graeff later met gevoel voor dramatiek beschreven werd als 'eenzame ethicus op de Buitenzorgse troon'.⁶³

De eenzaamheid van de ethicus werd versterkt door de communistische opstanden die de politieke verhoudingen in Indië op scherp zetten. Al twee maanden na zijn aantreden in september 1926 kwam De Graeff onder grote druk te staan om de revolutionaire PKI met harde hand te bestrijden.

Alhoewel van werkelijk politiek gevaar bij de opstand geen sprake geweest was, zat de schrik er zowel bij de Europese gemeenschap in Indië als bij de publieke opinie in Nederland goed in. Kranten kwamen superlatieven te kort om het schandaal van communistische opstand, die tot in januari 1927 zou duren, te beschrijven. In Nederland vielen opiniemakers als Colijn en Kielstra opnieuw de *raison d'être* van de Volksraad aan omdat volgens hen de doorgeschoten associatiegedachte tot de opstandigheid in de kolonie had geleid. In Indië werd de politieke tak van de politie, de Politieke Inlichtingen Dienst (PID), zowel actiever als efficiënter ingezet zodat 'politiek actieve Indonesiërs zich na 1927 niet meer vrij konden bewegen ook niet als zij volgens de definities van politie en het bestuur deel uitmaakten van gematigde groepen'.⁶⁴

Vanaf 1927 zou de Indische regering werken aan een persbreidelordonnantie waarmee kranten zonder recht op weerwoord voor korte of langere tijd verboden konden worden. Helemaal aan het eind van zijn regeringsperiode in juli 1931 loodste de regering van De Graeff dit 'gewrocht der duisternis' zoals het *Nieuws van den Dag voor Nederlands-Indië* het noemde, door de Volksraad.⁶⁵ Een bijeffect van de persbreidel was dat zowel regeringskritische als nationalistische uitspraken na 1931 alleen nog in de Volksraad gemaakt konden worden zonder

⁶¹ Van den Doel, *De Stille Macht*, 395.

⁶² B. Hering, *Mr. ir. H.J. Kiewiet de Jonge and the Indonesian nationalist movement of the 1920's and early 1930's* (Townsville Australia 1992) xvii.

⁶³ Van den Doel, *Afscheid*, 37.

⁶⁴ Bloembergen, *De politiek in Nederlands-Indië*, 297.

⁶⁵ Anoniem, 'Gewrocht der duisternis', *Nieuws van den Dag voor Nederlands-Indië*, 29-6-1931. *Matters, Van zachte wenk*, 214.

juridische consequenties.⁶⁶ Deze omweg bood ook het publieke debat nog een beetje lucht. De pers kon namelijk de verschillende sprekers in de Volksraad wel onbestraft citeren, zolang zij zich in hun eigen commentaar maar op de vlakte hield. Daarmee kwamen de woorden van Volksraadsleden onder een vergrootglas te liggen. ‘Hij wordt angestaard door alle mogeleke soorten blikke/ en ieder probeert hem op z’n vingers te tikke./ Want hij zit niet zoo ver weg als de Alfoere/ nee, op hem zit heel Indië te loere’, dicht Hein Griepjas over de Volksraad in 1930.⁶⁷ De ‘wachter van de publieke opinie’ was dan wel belangrijker dan ooit maar ook eenzaam geworden.

5.5.2 *De polarisatie van de Vierde Volksraad, 1927-1931*

Voor de Vierde Volksraad was het aantal zetels uitgebreid tot 60, gekoppeld aan een kleine verbreding van de electorale basis van de raad. Op Java kon gestemd worden voor alle regentschapsraden en vertegenwoordigers van deze raden kwamen naar de Volksraad, waarin het aantal leden dat rechtstreeks door de Indische regering was aangesteld met twee was gedaald. De conservatieve machtsverhoudingen in de raad werden er nauwelijks door veranderd. Ook in deze raad haalden de IEV en de PEB samen 22 zetels naast vijf zetels voor de NIVB en zeven voor de confessionele partijen. Aan de Indonesische kant viel op dat het aantal kleine regionale partijen met vier was toegenomen, al hadden ze gezamenlijk maar vijf zetels.⁶⁸ De steun van gouverneur-generaal De Graeff voor de coöperatieve oppositie in de Volksraad bleek vooral uit zijn benoemingen. Twee zetels trok hij uit voor de ISDP en zeven zetels voor partijloze Indonesiërs leden waarvan er later vier over zouden gaan naar Thamrins Nationale Fractie.⁶⁹

Een wezenlijk verschil met eerdere raden was de ontwikkeling van blokvorming langs raciale lijnen. De oprichting van ‘het comité voor de Inlandse meerderheid in de Volksraad’ in het eerste jaar van de nieuwe Volksraad, onderstreepte deze ontwikkeling. Een bonte verzameling van Indonesische organisaties binnen en buiten de Volksraad voerde actie om de ‘Inlandse meerderheid’ die in 1925 in de Nederlandse Tweede Kamer gesneuveld was alsnog ingevoerd te krijgen. Nauwere samenwerking van Indonesische leden binnen de Volksraad kwam op gang onder leiding van M.H. Thamrin, zelf in de raad benoemd als vertegenwoordiger van de Kaoem Betawi en de Bataviasche gemeenteraad waarin hij ervaring had opgedaan met een ‘inlands blok’. Voor een dergelijke zaak bleken de kleine conservatieve partijen in de raad zoals Boedi Oetomo, Pasoen-

⁶⁶ Maters, *Van zachte wenk*, 214.

⁶⁷ Leo Lezer, ‘Wetenschappelijke opstellen van Hein Griepjas. De Indische volksstammen, De Volksraad’, *Liedjes van Blank en Bruin* (Bandoeng 1930) 105-116, aldaar 112.

⁶⁸ Zie tabel 5.5 op pagina 336.

⁶⁹ Hering, *Thamrin*, 71.

**M.H. Thamrin, en.wiki pedia.org.
Leider van de Nationale Fractie in
de Volksraad.**

dan en Persatoean Minahasa met succes samen te kunnen werken met de Indonesische leden van associatiepartijen als de NIVB en de PEB. Tot verbazing van velen zeilde het voorstel voor een inlandse meerderheid niet alleen door de Volksraad, maar ook door de beide kamers in Nederland. In 1929 werd in een grondwetswijziging vastgelegd dat de Inlandse meerderheid in de Volksraad er in de vijfde sessie zou komen.⁷⁰

De blokvorming binnen de Volksraad werd versterkt door de groei van de aanhang van de non-coöperatieve beweging buiten de Volksraad. De PNI onder leiding van Soekarno wist daar grote menigten bijeen te brengen. Het was een tijd waarin Indonesische nationalistenvochten naar nieuwe wegen om hun doel van onafhankelijkheid naderbij te brengen, terwijl tegelijkertijd de Europese publieke opinie de druk op de Indische regering opvoerde om die mogelijkheden drastisch te beperken.⁷¹ Onder leiding van Soekarno kwam in 1927 een losse federatie van zowel coöperatieve en non-coöperatieve Indonesische politieke organisaties tot stand, de kortlevende Permoefakatan Perhimpoean Perhimpoean Indonesia (PPPKI)⁷² Onder de indruk van de successen van Soekarno, ging Thamrin zichzelf steeds meer zien als brug tussen 'Ko en non-Ko', de Indonesische beweging binnen en buiten de Volksraad.⁷³ Binnen de Volksraad liet blokvorming aan de andere kant van het spectrum niet lang op zich wachten. Naar aanleiding van de komende 'Inlandse Meerderheid' werd voor de conservatieve Europeanen in de kolonie in 1929 de Vaderlandse Club opgericht, die in de komende jaren de

**Bijeenkomst van de PNI van
Soekarno, begin jaren dertig,
www.zenius.net.**

⁷⁰ Ibidem, 73.

⁷¹ Mater, *Van zachte wenk*, 173.

⁷² Ingleson, *Workers, Unions and Politics*, 249.

⁷³ Hering, *Thamrin*, 82. Coöperatieve (Ko) en non-coöperatieve (non-Ko) beweging.

‘grootnederlandse gedachte’ zou gaan uitdragen en onder meer het bestaan van een Indonesisch volk als eenheid ontkende. Uiteraard was de VC voor het terugdraaien van de ‘Inlandse meerderheid’ en voor een krachtige gezagshandhaving.⁷⁴

Eind 1929 nam zodoende de politieke polarisatie in zowel de Volksraad als daarbuiten extreme vormen aan. In december werd Soekarno gearresteerd en een verbod op zijn PNI volgde. Als reactie op zowel de oprichting van de Vaderlandse Club als de arrestatie van Soekarno, begon Thamrin in januari 1930 een Nationale Fractie van acht man in de Volksraad. Het uitgangspunt van de Nationale Fractie was om de Indonesische onafhankelijkheid zo snel mogelijk te bewerkstelligen. Met de toevoeging ‘door het aanwenden van alle daarvoor in aanmerking komende wettige middelen’ bleven Thamrins nationalisten net binnen de grenzen van het coöperatieve, maar in de Volksraad waren de lijnen getrokken tussen die van hier en die van daar, de *sini* en de *sana* partijen.⁷⁵ Het was in deze setting dat het begrip indianisatie doorbrak in de Volksraad.

5.5.3 *De crisis en het warrige begin van een vaag debat in het laatste jaar van de Vierde Volksraad: verindisching, indianisering, indonesisering, indoniserings, verindianisering, indonesianisatie, verinheemsching en indianisatie, 1930-1931*

In juli 1930 gaan geruchten en berichten over de verwoestende gevolgen van de wereldcrisis rond. Namens de Nationale Fractie vraagt Thamrin of de Indische regering van plan is om met een rubberrestrictie in te grijpen ten bate van het westerse bedrijfsleven. Volgens Thamrin geeft de ‘huidige marktsituatie’ in deze sector mogelijkheden tot ‘verindonesisering van de rubberproductie’. ‘Het is immers een vaststaand feit, dat geen enkel Europeesch rubberbedrijf kan concurreren tegen het Inlandsche bedrijf vanwege de minimale zelfkosten en het feit, dat de boom en rubberproductie zich bij uitstek leenen als nevenbedrijf.’

Hoewel Thamrin de kwalitatieve kracht van het ‘inlandsche bedrijf’ hiermee enigszins overdrijft, heeft de inheemse rubberproductie in de ‘buitengewesten van Indië’ zich in een twintigtal jaren inderdaad ontwikkeld tot een flexibele sector met een dynamische houding ten aanzien van de mogelijkheden van de markt.⁷⁶ Het is waarschijnlijk dat Thamrin de term verindonesisering ter plekke verzong omdat de term ‘Indonesisch maken’ op dat moment niet was toegestaan.⁷⁷ Tegelijkertijd typeert de uitspraak van Thamrin de begripsverwarring waarmee de indianisatiediscussie begint.

⁷⁴ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 38-39.

⁷⁵ Hering, *Thamrin*, 100.

⁷⁶ Touwen, *Extremes*, 196-197.

⁷⁷ Thamrin, 3-7-1930, *Handelingen Volksraad*, 47. In Bahasa Indonesia bestaat het woord indonesianisasi (indonesierisering/Indonesisch maken) dat zeker in Thamrins gedachte zal zijn geweest.

J.A.M. Bruineman, www.parlement.com. Vertegenwoordiger van de Java Suiker Werkgeversbond en leider van de Indische katholieke Partij IKP, later Eerste Kamerlid.

Zowel de Directeur van Landbouw Nijverheid en Handel van de regering als J. Bruineman van de IKP wijzen Thamrins pleidooi voor een 'Inlandschen landbouwmiddenstand' meteen van de hand.⁷⁸ Ongeorganiseerde inheemse rubberplanters, menen zij, staan weerloos tegenover de westerse commerciële opkopers zodat alleen buitenlandse partijen zullen profiteren van de voorgestelde 'verindonisering, het woord is van den heer Thamrin' van de rubbercultures.⁷⁹ Veel later historisch onderzoek toont aan dat beide heren hiermee de efficiëntie van Indonesische rubberverbouwers te kort doen,⁸⁰ maar voor de begripsbepaling helpt het ondertussen niet mee dat beiden Thamrins verindonesisering met grote stelligheid verkeerd citeren.

In dezelfde begrotingsbesprekingen maken zowel R.A.A. Fruin als J. Suermondt (assistent-resident van Panaroekan en voorzitter van de Christelijke Staatkundige Partij CSP) het artikel van de 'neo-ethici van De Stuw' belachelijk waar het begrip indianisatie volgens hen vandaan komt.⁸¹ Volgens Fruin is de indianisatie van de ambtenarij door de regering 'kunstmatig bevorderd'. Om de lachers op de hand te krijgen, verkondigt hij dat 'de vernederlandsing van deze landen' een veel belangrijker ontwikkeling is, die tenminste wel volgens een 'natuurlijk proces' gaat.⁸² De heren wijzen Thamrins voorstel voor serieuze indianisering af met een redenering die zo van Boeke of Kielstra afkomstig had kunnen zijn. De inheemse rubberplanters zijn nog niet rijp voor werkelijke zelfstandigheid, de Indonesiërs in de ambtenarij zijn daar 'kunstmatig bevorderd' gekomen.

Na het verbale geweld van de Vaderlandse Club gebruikt T. Nja Arif (Sagihooft van de XXVI moekims en lid van het Politiek Economisch Blok) indianisering zoals een jaar eerder ook Soejono dat

R.A.A. Fruin, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Secretaris van de Deliplantersvereniging, voorzitter van de Vaderlandse Club VC.

⁷⁸ Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, *ibidem*, 4-8-1930, 813.

⁷⁹ J. Bruineman, 6-8-1930, *Handelingen Volksraad*, 829.

⁸⁰ Touwen, *Extremes*, 196-197.

⁸¹ J. Suermondt, 11-7-1930, *Handelingen Volksraad*, 105.

⁸² R.A.A. Fruin, 16-7-1930, *ibidem*, 226.

R.P. (Raden Pandji) Soeroso, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Indonesisch lid van de gematigde P.E.B. in 1928, voorzitter van de vakcentrale 'persatoean Vakbonden Hindia', later lid van Thamrins Nationale Fractie en nog later minister in verschillende kabinetten van Soekarno (1952-1956).

gedaan had. De bezuinigingsmogelijkheden zijn volgens Nja Arif evident. 'Daarom zou ik willen bepleiten dat voor die diensten, die evengoed kunnen worden gepresteerd door Inheemsche ambtenaren, inderdaad Inlanders zullen worden aangenomen.' Op dezelfde manier kan ook bij de inspectie van het volksonderwijs van Indonesiërs gebruik gemaakt gaan worden.⁸³ Omdat de Nationale Fractie op zoek is naar elke opening om de invloed van Indonesiërs op de Indische arbeidsmarkt te vergroten, valt Soeroso Nja Arif van harte bij.⁸⁴

In de zomersessie van het laatste jaar van de Vierde Volksraad werd aan een precieze definitie van indianisatie nog door geen van de betrokkenen veel waarde gehecht, waardoor de betekenis ervan in beweging bleef. In de maanden tussen de zomersessie van 1930 en de wintersessie van 1931 nam de druk van de crisis op de Indische arbeidsmarkt echter rampzalige vormen aan. Toen de raad in februari weer bij elkaar kwam, was een preciezere definitie van de arbeidsparticipatie van Indonesiërs in voorheen westerse beroepen inmiddels noodzaak. Van achteloosheid over de indianisatie is geen sprake meer.

Begin februari 1931 stelt F.H. de Hoog het belang van de juiste aanpak van de indianisatie centraal in zijn algemene beschouwing van de aanvullende begroting voor 1931. Volgens De Hoog bestaat indianisatie in de ambtenarenwereld al sinds de salariscommissie in 1913 heeft bepaald dat 'gelijke prestatie en diploma's ook gelijk moeten worden betaald.' Hiertegen heeft De Hoog in principe geen bezwaar zolang 'inderdaad het economisch leven zelf leidt tot indianisatie.' Het probleem ligt wat hem betreft vooral bij de mogelijkheid dat 'de regering den toestand zou willen forceeren' en dat dit ook daarbuiten gaat gebeuren, door bijvoorbeeld in de cultures het Europese deel van het personeel sterk te verminderen.⁸⁵

In zijn betoog vraagt De Hoog zich af of 'mijn Inlandsche medeleden' zich wel realiseren dat deze

F.H. de Hoog, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Hoofdambtenaar bij de Staatsspoorwegen en voorzitter van de IEV.

⁸³ Nja Arif, 12-7-1930, *ibidem*, 122.

⁸⁴ R.P. Soeroso, 11-2-1931, *ibidem*, 2252.

⁸⁵ De Hoog, 3-2-1931, *ibidem*, 1966.

indianisatie niet alleen ‘de verdringing van de Europeesche ambtenaren door hun Inlandsche collega’s’ betekent, maar ook ‘een vermindering van salarissen en het terugbrengen daarvan tot het Inlandsch peil.’ In de discussie die volgt, wijst J. Stokvis van de ISDP De Hoog erop dat hij zijn vraag beter aan de Vaderlandse Club kan richten. Volgens Stokvis komt de ‘bedreiging van de indianiseering’ eerder van de Europese gemeenschap met hun contacten in de werkgevershoek dan van de Nationale Fractie.⁸⁶ Ook bij Soeroso van de Nationale Fractie hoeft De Hoog niet op sympathie te rekenen: ‘Habis manis sepah diboeang’ – wie de vrucht op heeft gooië de schil weg. Zo is nu eenmaal de ‘practijk van het kapitaal’ schampert de vakbondsman. Met nauwverholën leedvermaak vraagt Soeroso zich daarna af wat De Hoog eigenlijk met zijn klachten over ‘inlandsch loonpeil’ bedoelt terwijl in Indië salaris immers niet op basis van ras ‘maar op het ontwikkelingspeil van de werknemer gebaseerd is?’⁸⁷

‘Als vakvereinigungsman wil ik geen onderscheid maken tusschen werknemers van welken landaard ook’, verklaart Soeroeso, ‘aangezien ik van meening ben, dat deze werknemers in eenzelfde maatschappelijke positie verkeerën en zij behooren daarom dan ook één front te vormen in den strijd ter verkrijging van een betere positie. Indien van andere zijde het rassenverschil, hetwelk wij nu bij de werknemers kennen, geaccentueerd wordt dan is voor mij geen andere houding mogelijk dan de gevolgen van dit rassenverschil te aanvaarden.’⁸⁸ Volgens Soeroso moet de IEV zich niet hard maken voor het behoud van een uitzonderingspositie op basis van ras, maar meewerken aan een algemene positieverbetering van alle werknemers in Indonesië. Dan pas kan de NF politieke steun aan de IEV overwegen.

Eind maart 1931 wordt de zitting van de Vierde Volksraad verlengd met een bijzondere sessie vanwege de ‘ernst van den financieelen toestand van ’s lands financiën.’⁸⁹ Als in april het onderwerp ‘crisismaatregelen met inbegrip van de salarissen’ ter tafel komt, blijkt Soeroso zijn mening enigszins te hebben bijgesteld. Al verklaart hij zich opnieuw voorstander van het principe van de ‘verindonesiering’, de bijkomende salariskortingen tot 10% vindt ook de NF onbillijk.⁹⁰ Dit brengt hen dichter tot de IEV van De Hoog die later die week opnieuw zijn bezwaren tegen de bezuinigingen uiteenzet. Ook de regering, waarschuwt De Hoog profetisch, kan zich geen voorstelling maken van de vorm die de ‘indianisatie, of indonesianisatie zoals Soeroso die zou willen, of de verinheemsching’ zal gaan aannemen. Wat de IEV-voorman in het bijzonder raakt in de bezuinigingsvoorstellen is het plan Indische jongeren die een studie in Nederland wilden volgen

⁸⁶ Stokvis, 9-2-1931, *ibidem*, 2165.

⁸⁷ Soeroso, 11-2-1931, *ibidem*, 2252.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ ‘Mededeeling der regeering betreffende de uitvoering der begroting 1931 (crisismaatregelen met inbegrip der salarissen)’, 30-3-1931, *ibidem*, 2529.

⁹⁰ Soeroso, 18-4-1931, *ibidem*, 2886.

niet langer financieel te steunen. Dat mag volgens De Hoog niet gebeuren. Daarmee zal zelfs aan toekomstige 'verindisching' van de C-schaal beroepen een eind komen en de 'geest van verbittering' die al onder de ambtenaren heerst, zal zich gaan verspreiden in de hele Indische samenleving.⁹¹

Met het belang van de toegankelijkheid van onderwijs raakt De Hoog een gevoelige snaar. Dit blijkt uit de reactie van R.M.A.A. Koesomo Oetoyo van Boedi Oetomo. Versobering van 's lands diensten zijn volgens Koesomo Oetoyo geen probleem, 'mits de vorming van bibit voor de middelbare en hoge scholen met kracht ter hand wordt genomen. Noch heb ik eenige bedenking tegen de vereenvoudiging in bouw van de Hol. Inl. scholen, mits aan de gebruikelijke uitbreiding – de uitbreiding die eveneens wordt geboden door het bevolkingsaccres – geen hinderpalen worden in den weg gelegd.'⁹²

In de schaduw van de crisis maakte de regeringsuitspraak over de 'natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling' van de indianisatie veel sprekers onzeker. Hoe ging de Indische regering hier beleid van maken? Zonder regeringsdefinitie van indianisatie ging het debat vooralsnog over de mogelijke gevolgen voor scholen en gouvernementssalarissen die in de plannen staan. Maar op de achtergrond speelden de gevolgen voor de rassenverhoudingen in de kolonie van de toekomst bij alle partijen een rol. De Nationale Fractie zag indianisatie als mogelijkheid om de invloed van Indonesiërs te vergroten. De gematigde Indonesische partijen vestigden vooral de aandacht op het mogelijke kwaliteitsverlies van het onderwijs door de indianisering. De overige Europese partijen, zowel de kleine confessionele partijen als de grotere Vaderlandse Club, bagatelliseerden vooralsnog wat er met indianisatie bereikt kon worden. Alleen De Hoog van de IEV verzette zich op voorhand tegen de indianisatievoorstellen van de Indische Regering. Aan de vooravond van de Vijfde Volksraad stond hij alleen.

5.5.4 *De 'korte opmerking' over een natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling in de eerste jaren van de Vijfde Volksraad, 1931-1934*

In 1930 vonden de Volksraad verkiezingen plaats voor de Vijfde Volksraad die in de zomer van 1931 zitting ging nemen. De associatie-partijen NIVB en PEB werden gemarginaliseerd tot gezamenlijk vijf leden waarvan één benoemd. De twee benoemde ISDP'ers en de eveneens benoemde H.J. van Mook vertegenwoordigden het progressieve geluid. Met vijf zetels werd daarentegen de Vaderlandse Club (VC) een grote partij naast de zes zetels van de IEV en de vier zetels van de confessionele partijen. Een door de regering benoemde economische groep met daarin vertegenwoordigers van het westerse bedrijfsleven van vier le-

⁹¹ De Hoog, 22-4-1931, *ibidem*, 2994.

⁹² Koesomo Oetoyo, 25-4-1931, *ibidem*, 3095.

den en de vertegenwoordiger van het Europees BB maakten de Europese kant van de raad vol. De grootste partij aan de Indonesische kant van de raad werd de Nationale Fractie van Thamrin met acht leden, waar de twee leden van Boedi Oetomo meestal mee samenwerkten. Daarnaast stond de zeven leden tellende fractie van de nieuwe Perhimpunan Pegawai Bestuur Boemiputra (PPBB), de vertegenwoordiging van het Inlands Binnenlands bestuur. De fonkelnieuwe Indonesische meerderheid werd afgerond met een vijftal kleine regionale of confessionele partijen, tezamen goed voor evenveel zetels, aangevuld met een vijftal benoemde partijloze leden. Wat geïsoleerd in de raad stond de groep van vijf 'vreemde oosterlingen.'⁹³

Achter de schermen was aan het benoemingsbeleid voor de Vijfde Volksraad een heel bedrijf voorafgegaan. Tegen de adviezen in van zowel J.W. Meijer Ranneft (Voorzitter van de Volksraad) als van een meerderheid van de Raad van Nederlands-Indië, vertrouwde gouverneur-generaal De Graeff op het advies van zijn regeringsgemachtigde voor algemene zaken H.J. Kiewiet de Jonge, die bekend stond als ethicus met sympathie voor de nationalistische zaak. De kern van diens advies was het gematigde midden van de Indonesische kant van de raad te versterken met regeringsbenoemingen, zodat voor de meeste regeringsvoorstellen een werkbare meerderheid zou blijven bestaan. Tegelijkertijd pleitte Kiewiet de Jonge voor een sterk nationalistisch blok, noodzakelijk nu de regeringsmaatregelen tegen Soekarno's PNI gematigde Indonesiërs in de armen van de non-coöperatieven dreigden te jagen. Een sterke Nationale Fractie kon volgens Kiewiet de Jonge dienen als veiligheidsklep om de druk op de nationalistische

H.J. van Mook, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Assistent-resident van de politie in Batavia, minister van Koloniën (1941-1945) en luitenant-gouverneur-generaal (1942-1948).

beweging in Indonesië in constructieve banen te leiden. Omdat Kiewiet de Jonge van de kant van de Vaderlandse Club tegelijkertijd ook sterkere Europese oppositie verwachtte tegen het regeringsbeleid, was Van Mook namens de Stuw-groep in de raad benoemd.⁹⁴

De nieuwe bezetting van de Volksraad kon de borst natmaken. De krachtdadige reputatie van gouverneur-generaal B.C. de Jonge, oud-directeur van de Bataafse Petroleum Maatschappij, beloofde weinig goeds voor de invloed van de gepolariseerde raad. Tegelijkertijd steeg het aantal vergaderde uren tijdens de begrotingsdebatten over de crisismaatregelen tot ruim een kwart meer dan in de eerdere zittingsjaren.⁹⁵ Al in de eerste nieuwe

⁹³ Zie tabel 5.6 op pagina 337.

⁹⁴ Hering, *Kiewiet de Jonge*, vii-ix.

⁹⁵ Mater, *Van zachte wenk*, 196.

sessie stond de persbreidelordonnantie op de rol en ook in de jaren daarna werd het programma overladen met zware dossiers. In januari stond de teller van de crisiskortingen bij de ambtenarensalarissen op 17% en toen moest de structurele herziening van het Besluit Bezoldiging Landsdienaren (BBL) nog komen.⁹⁶

In het najaar van 1932 jaar speelde buiten de raad het Indonesische maatschappelijke verzet tegen de Wilde Scholen-Ordonnantie waarmee de Indische regering had geprobeerd het onderwijs in Indië aan een vergunningenstelsel te binden. De ordonnantie was zonder veel discussie door de Volksraad gekomen en alleen de Nationale Fractie en een deel van de PPBB hadden tegengestemd. Daarmee bleek de raad de maatschappelijke gevolgen van deze wetgeving te hebben onderschat. Buiten de raad werd de ordonnantie als een onac-

Gouverneur-generaal De Jonge (1931-1936), uit: F.J.M. Otten, 'Jonge, jhr. Bonifatius Cornelis de (1875-1958)', *Biografisch Woordenboek van Nederland 1* (Den Haag 1979).

ceptabele aanslag gezien op het Islamitisch religieus onderwijs.

Soewardi Soerjaningrat of Ki Dewantoro kondigde een algemene campagne aan van lijdelijk verzet. Coöperatieve en niet coöperatieve Indonesische groeperingen zagen hun kans schoon en schaarden zich achter de banier van het vrije onderwijs. En met succes. Om geen 'Ghandi-figuur te fokken met zijn non-coöperation-beginsel in toepassing'⁹⁷ besloot gouverneur-generaal De Jonge om Ki Dewantoro het gras voor de voeten weg te maaien en in februari 1933 werd de ordonnantie buiten werking gesteld. In samenwerking met de Volksraad werd eind 1933 een nieuwe, soepeler regeling van kracht.⁹⁸

Terwijl de protestacties tegen de Wilde Scholen-Ordonnantie gaande waren, groeide ook de kracht van de niet-coöperatieve partijen in Indië. De Partindo van Soekarno telde in augustus 1933 bijna 30.000 leden, de PNI Baroe van Hatta en Sjahrir

Soewardi Soerjaningrat of Ki Dewantoro, foto 'in zijn jeugd', en.wikipedia.org. Stichter van de Taman Siswa scholen, later kortstondig minister van onderwijs (1945).

⁹⁶ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 138.

⁹⁷ Van de Wal (red.), *Herinneringen*, 152.

⁹⁸ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 90-91.

blijft hier weliswaar bij achter, maar zorgde voor verscherpte retoriek, waarop weer in de Volksraad werd gereageerd. Als klap op de vuurpijl speelde vanaf januari 1933 de maatschappelijke beroering rond de mouterij op het pantserschip de zeven Provinciën.⁹⁹

Het debat over de indianisatie in zittingsjaar 1931/1932 begint tijdens de begrotingsbesprekingen als Directeur van Financiën C. van den Bussche zijn 'korte opmerking' maakt over de rol van de indianisatie in het crisisbeleid van de Indische regering. Volgens Van den Bussche is de financiële situatie zo snel verslechterd dat meer crisiskortingen noodzakelijk zijn, zeker ook in de structurele herziening van het besluit Bezoldiging Landsdeinaren dat nog gaat komen. Al jaren heeft de regering ernaar gestreefd, probeert Van den Bussche zijn toehoorders gerust te stellen, om het aandeel van Indonesiërs in het ambtelijke apparaat te vergroten. In de crisis zet de regering eigenlijk in op een versnelling van een 'natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling.' De precieze plaats van het 'indianiseringsvraagstuk' is daarmee nog onduidelijk, erkent Van den Bussche, maar 'wel zal bij de overweging van de noodzakelijke salarisherziening de beteekenis en de vordering van dit proces, welks doorwerking op den duur een vermindering van den druk der salarisposten op het budget in niet onbelangrijke mate zal bevorderen, nauwkeurig moeten worden overwogen.'¹⁰⁰ Daarmee had de indianisering een regeringsdefinitie gekregen waarop alle partijen zich konden richten. Weinig gerustgesteld door de woorden van de regering, probeerden allen om de invul-

H.J. de Dreu, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Docent op een middelbare school, benoemd lid namens de ISDP en na de oorlog lid van de Eerste Kamer voor de PVDA.

ling van de indianisatie zo te draaien dat er voor de eigen achterban te redden viel wat er te redden was.

ISDP'er H.J. de Dreu stelt dat indianisatie in het belang van Indonesië kan zijn, als het maar verbonden zou zijn aan culturele overwegingen, bijvoorbeeld een welvaartsopolitiek en niet louter materiële overwegingen. Juist bezuiniging op hoger onderwijs vindt De Dreu een averechtse en tegenstrijdige bezuiniging omdat dit de grondslagen voor een geslaagde indianisatie weg slaat.¹⁰¹ Verschillende andere leden maken zich eveneens zorgen over de gevolgen van rigoureuze indianisatie op gebied van onderwijs. Volgens C.C. van Helsingingen van de Christelijk Ethische Partij is het onmiskenbaar dat 'de uitzending van onderwijzers

⁹⁹ Ibidem, 78.

¹⁰⁰ Directeur van Financiën C. van den Bussche, 'Begrooting van Ned.-Indië voor 1932, Algemeene Beschouwingen, Financieel Gedeelte', 22-7-1931, Handelingen Volksraad, 419.

¹⁰¹ De Dreu, 29-7-1931, *ibidem*, 505 en 5-2-1932, *ibidem*, 1912.

C.C. van Helsdingen, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Docent aan het gymnasium, lid van de Christelijk Ethische Partij CEP.

J.A. Monod de Froideville, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Docent aan een middelbare school, lid van de Indische Katholieke Partij IKP.

R.A.A. Wiranata Koesoema, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Regent van Bandoeng en voorzitter van de Perhimpoean Pegawai Bestuur Boemiputra PPBB, na de oorlog de eerste minister van buitenlandse zaken van Indonesië (1945-48).

uit Nederland belangrijk verband houdt met de opheffing van het peil van het onderwijs'.¹⁰²

Deze zorgen worden gedeeld door J.A. Monod de Froideville van de Indische Katholieke Partij en R.A.A. Soejono die net als De Dreu de tegenstrijdigheid van bezuiniging op 'instellingen die moeten aansturen op de indianisatie en industrialisatie van Nederlandsch-Indië' opmerken. Uiteraard sluit ook F.H. de Hoog zich bij deze kritiek aan en richt zich daarbij tot R.A.A. Wiranata Koesoema, de voorzitter van de PPBB. Indianisatie van het onderwijs leidt volgens De Hoog tot drainage van onze beste krachten 'en als de heer Wiranata Koesoema dan interrumpeert, dat er bibit genoeg is, merk ik daartegen op – en ik raad den heer Wiranata Koesoema aan, daar goed over na te denken – dat men niets heeft aan bibit van waroehout als men djatihout noodig heeft'.¹⁰³

Volgens De Hoog bestaat het indianisatieproces uit twee fasen. 'Men heeft eerst verindisching, dat men zooveel mogelijk uitsluit de uitzending van importkrachten uit Nederland en daarna krijgt men den strijd in eigen boezem over de vraag hoe het zal worden.' Die strijd zou kunnen leiden tot de door Thamrin gewenste 'verinlandsching', maar, spreekt De Hoog waarschuwend, snelle indianisatie zal eerst leiden tot een snelle structurele verlaging van de lonen en een snelle vermindering van de kwaliteit van opleiding en loonpeil.¹⁰⁴ Dat dit niet in

¹⁰² Van Helsdingen, 14-1-1932, *ibidem*, 283.

¹⁰³ De Hoog, 13-2-1932, *ibidem*, 2086. Bibit is nieuwe aanwas, Djatihout is tropisch hardhout, een waroeboom is een snelgroeiende boom met zacht hout.

¹⁰⁴ De Hoog, 3-2-1933, *ibidem*, 1867.

R. O. Iskander Dinata, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Lid van de Nationale Fractie, twaalf jaar later minister van staat en lid van het comité ter voorbereiding van de onafhankelijkheid.

het belang van de Indonesische leden van de raad zal zijn, daarvan probeert De Hoog hen in debat te overtuigen. Hoewel de regering blijft zeggen dat haar definitieve overweging omtrent de indianisatie nog niet is afgerond, zegt De Hoog daarover: 'Ik heb onwillekeurig gedacht aan het bekende woord van Hamlet, dat ik hier met een variant wil toepassen: als dit incidenteele bezuiniging moet zijn, dan is er toch wel een zekere methode in.'¹⁰⁵

Het zoeken naar de zekere methode in de indianisatieplannen van de regering blijft in het zittingsjaar 1932-1933 onverminderd doorgaan. De bezuinigingsplannen op het onderwijs blijven zorgen voor verontwaardiging bij vrijwel alle fracties. De Dreu waarschuwt nogmaals voor het 'misbruik van de schone glans van de indianisatie' totdat 'een

kleine groep trekkers, ver verheven boven een massa van laag niveau' zou ontstaan.¹⁰⁶ In juni spreekt Soeroso namens de Nationale fractie over de noodzaak van behoud van goed onderwijs 'speciaal met het oog op de aanstaande indianisatie.' Hij krijgt bijval van R. O. Iskander Dinata maar ook van Koesomo Oetoyo van Boedi Oetomo, Dr. H.D.J. Apituly (Arts te Ambon), Soejono van de PEB en R.A.A. Wiradiatmadja van de PPBB die Boekes artikel in de *Koloniale Studiën* erbij haalt om te bewijzen hoe voor een ware welvaartspolitiek goed onderwijs noodzakelijk is.¹⁰⁷

G.D. Joebhaar, districtshoofd van Padalanpandjang, wijst de regering erop dat een 'ontwikkelde massa gemakkelijker te besturen is dan een onontwikkelde'¹⁰⁸ zodat westers onderwijs als een investering in de toekomst gezien moet worden. Dr. Ratu Langie houdt de regering omzichtig voor dat de grootste bezuinigingswinst ligt in de verdere afbouw van het Europees Binnenlands bestuur¹⁰⁹ en Loa Sek Hie Sia, na de oorlog stichter van de Chinese zelfverdedigingsmacht Pao An Tui, stelt dat op deze manier gewerkt werd aan 'het kweken van maximum kwantum afval' in het MUL-Onderwijs.¹¹⁰

R.A.A. Wiradiatmadja, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Patih van Tjandoer en lid namens de PPBB.

¹⁰⁵ Ibidem, 19-2-1933, *ibidem*, 2248.

¹⁰⁶ De Dreu, 3-2-1932, *ibidem*, 778.

¹⁰⁷ Wiradiatmadja, 20-7-1932, *ibidem*, 465.

¹⁰⁸ Joebhaar, 4-8-1932, *ibidem*, 802.

¹⁰⁹ Ratu Langie, 3-2-1933, *ibidem*, 2260.

¹¹⁰ Loa Sek Hie Sia, 4-8-1933, *ibidem*, 816.

In reactie op deze argumenten komen de regeringsvertegenwoordigers niet veel verder dan een herhaling van zetten. De voorgestelde indianisatie moet niet als een principiële zaak gezien worden, maar als een natuurlijk proces en een toekomstbeeld, door de barre crisomstandigheden 'wellicht enigszins verhaast' zoals directeur van Financiën B.J. de Leeuw stelt.¹¹¹ Ondertussen zoekt Van Hoog namens de IEV een nieuwe invalshoek. Misschien omdat de andere grote 'Europese partij' de VC zich vooralsnog buiten de indianisatiediscussie houdt, probeert hij de regering duidelijk te maken hoezeer hij 'natuurlijk geheel aan haar zijde' staat. Desalniettemin moet hij zich verzetten tegen pogingen om de 'indianisatie zuiver het karakter te geven van een verinheemsching, iets wat zij in ieder geval niet is.' Ondanks de negatieve klank die het woord van oudsher heeft, maakt de IEV zich inmiddels hard voor het gebruik van het woord verindisching als alternatief voor indianisatie. Zou het niet eens tijd zijn voor de regering vraagt De Hoog zich retorisch af, om zelf met een '5, 10 of X-jarenplan' te komen om aan alle verwarring een einde te maken?¹¹²

Dr Ratu Langie, arts, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931. Voorzitter van de Perserikatan Minahassa en na de oorlog de eerste gouverneur van Sulawesi voor de republiek Indonesia.*

In het zittingsjaar 1933-1934 komt het debat op bekend terrein als de aandacht uitgaat naar de gevaren van indianisatie voor de kwaliteit van het onderwijs aan de HIS. Terwijl de regering aangeeft de effecten van de indianisatie op de kwaliteit van het onderwijs in de gaten te houden, vindt Van Mook dat een verlaging van het kweekschoolschoolpeil de uitvoering van de indianisatie op de HIS actief in de weg staat.¹¹³ In reactie op de politiek van de VC 'van zoo min mogelijk Nederlandsch onderwijs voor den Inlander', stelt regent R.A.A. Soejono dat voor de Indische bevolking 'de Nederlandsche taal de sleutel is, die de deur opent van de schatkamer der westersche wetenschappen en techniek'. Verdere ontwikkeling, meent de regent, zou zonder dit onderwijs onmogelijk zijn.¹¹⁴ Maar de Indische regering doet geen toezeggingen.

Begin 1934 komt de herziening van het Besluit Bezoldiging Landsdienaren (BBL) in de raad ter tafel. Volgens de bezoldigingscommissie van 1934 is in de oude BBL van 1925 geen rekening gehouden met het feit dat de maatschappelijke verhoudingen niet in de pas liepen met de raciale. De nieuwe indeling moet de 'terugbrenging van betrekkingen bekleed door personen van semi-Europese levenswijze' naar een

¹¹¹ Directeur van Financiën, 30-7-1933, *ibidem*, 750.

¹¹² De Hoog, 3-2-1933, *ibidem*, 2261.

¹¹³ Van Mook, 3-8-1933, *ibidem*, 330.

¹¹⁴ Soejono, 18-7-1933, *ibidem*, 319.

inheems levenspeil mogelijk maken.¹¹⁵ De weg is vrijgemaakt naar verdere indianisatie, ongeacht de afkomst van de meerderheid in de betreffende salarisschalen.

De invoering van het nieuwe stelsel betekent definitieve salariskortingen tot wel 30% voor alle drie de voormalige schalen en wordt door niemand met enthousiasme ontvangen. Vanwege de crisis besluiten de conservatieve partijen aan de Indonesische kant van de raad niet frontaal tegen de HBBL in te gaan, maar met amendementen te redden wat er te redden valt. Hiermee krijgt de Indiëse regering de gewenste kortingen op een presenteerblaadje aangeboden. Het is dan ook de Europese kant van de raad van waaruit de scherpste kritiek op de HBBL geuit wordt. Voorman Fruin van de VC waarschuwt dat de 'trekkersgroep' het relatief het zwaarst te verduren krijgt bij deze bezuinigingsoperatie en dat terwijl zij 'sowieso al het meeste belasting betalen'.¹¹⁶

Het financiële leed van de Europese werknemers kan op weinig medeleven rekenen in de raad. Van verschillende kanten wordt de VC erop gewezen dat het nieuwe stelsel ruim baan geeft voor een versneld indianisatieproces, waar de VC, toen zij nog meenden dat de eigen achterban buiten schot zou blijven, steeds voor geweest is. 'Indianisatie zij dus thans het wachtwoord!' stelt M. Soetardjo met enig leedvermaak namens de PPBB. 'Door het verdwijnen van de indeeling der betrekkingen naar het ras is het der Regering mogelijk ... elke betrekking uit haar hokje te halen en haar te herwaardeeren zonder dat een bepaalde bevolkingsgroep zich voor het hoofd gestoten gevoelt.'¹¹⁷

Na drie zittingsjaren discussie over indianisatie lagen de heikele punten in het 'indianisatievraagstuk' inmiddels op tafel. Hoewel de regering bleef herhalen indianisatie als een natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling te zien, hoogstens door crisisbeleid wat verhaast, was geen van de fracties daarmee overtuigd. De Nationale Fractie zag indianisatie als een te kleine stap in de juiste richting van onafhankelijkheid. Conservatievere Indonesische fracties van de PPBB, Boedi Oetomo en de Indonesiërs uit de buitengewesten wilden nog niet zo ver gaan. Toch waren ze allemaal doordrongen van het belang van een juiste invulling van het brede begrip voor de toekomst. Vandaar de felheid waarmee men het belang van goed westers onderwijs benadrukte. Hoe konden Indonesiërs zonder geschikte scholing op grotere schaal posities gaan overnemen in de samenleving?

M. Soetardjo, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Patih van Gresik, lid van de PPBB, vanaf 1936 als PPBB-voorzitter bekend van zijn staatkundige petitie.

¹¹⁵ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 138-139.

¹¹⁶ Ibidem, 146.

¹¹⁷ Soetardjo, 9-2-1934, *Handelingen Volksraad*, 1940.

Het tweede knelpunt in het indianisatiedebat was het regeringsplan om de bezoldiging van de ambtenaren van alle diensten structureel te verlagen. Volgens de Nationale fractie was deze indianisatie alleen acceptabel als die zich ook af zou gaan spelen bij die beroepen waaraan de koloniale staat zijn kracht ontleende: politie, leger en binnenlands bestuur. Wederom kreeg de NF daarbij meer en meer steun van de conservatieve Indonesiërs in de raad, omdat zij hierin mogelijkheden zagen voor de eigen achterban. Het was tijdens de eerste jaren van het debat het Indo-Europees Verbond van De Hoog waarvan het standpunt het meest in beweging was. De IEV probeerde aanvankelijk Indonesische fracties te overtuigen van het afbraakgevaar van de indianisatiebezuinigingen. Toen dat niet werkte, stelde De Hoog zich achter het regeringsstandpunt in de hoop dat bij de uitgewerkte plannen indianisatie niet meteen verinheemsching zou gaan betekenen, maar eerder een verindisching met perspectief voor de Indo-Europeaan. De Vaderlandse Club ging zich pas echt met het debat bemoeien toen bleek dat met de invoering van het HBBL ook de belangen van haar achterban geraakt werden.

5.5.5 Indianisatie, ontblinking, verindisching. De consolidatie van het indianisatiedebat in het laatste jaar van de Vijfde Volksraad, 1934-1935

Naarmate de crisis uitgroeide tot een depressie bereikten financiële tegenslag en werkeloosheid in toenemende mate ook de Europese 'trekkers' in Indië. Voor de achterban van de VC dreigde 'het wegvloeien van Nederlanders in de malaisejaren' uit te groeien tot een heuse 'exodus ten gevolge der malaise.'¹¹⁸ De aanvankelijk afwachtende houding van gouverneur-generaal De Jonge ten aanzien van de actieve nationalistische beweging van Hatta en Soekarno vergrootte de ontevredenheid van de VC'ers Tegelijkertijd groeide buiten de Volksraad de aanhang van fascistische bewegingen in Indië zodat de VC zich van alle kanten bedreigd voelde. In 1934 begon de partij een felle oppositie-actie in de Volksraad.¹¹⁹

De afwachtende houding van de Indische regering ten aanzien van de Indonesische nationalisten duurde niet lang. In de nasleep van de munitie op de Zeven Provinciën in februari werd in juli 1933 Partindo verboden en verdween Soekarno voor de tweede keer achter de tralies. De PNI-baroe en zijn leiders Hatta en Sjahrir volgden in februari 1934. Tegelijkertijd verving De Jonge verschillende hoge ambtenaren die als progressief bekend stonden door meer conservatieve, zodat het laatste jaar van de Vijfde Volksraad plaatsvond in een veranderde politieke constellatie, waarin Nederlands-Indië definitief het karakter had gekregen

¹¹⁸ Anoniem, 'Indië's Europeesche Bevolking. De exodus ten gevolge der malaise', *Soerabaijasch Handelsblad*, 16-3-1934.

¹¹⁹ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 118 e.v.

van een politiestaat.¹²⁰ In Indië heerste 'een sfeer van wantrouwen tussen Indonesiër en Indonesiër en nog meer tussen Indonesiër en Europeaan.'¹²¹

Intussen versnelde onder de indianisatie de 'emancipatorische opmars van de inheemse groep' ten koste van de Indo-Europeanen op de arbeidsmarkt.¹²² In zijn verbanningsoord in Nieuw-Guinea schrijft Sjahrir in zijn dagboek:

De Indo's worden langzamerhand Indonesiërs tegen wil en dank: men zou ook kunnen zeggen dat de Indonesiërs langzamerhand op de plaats van de Indo's zijn gekomen. De voortgang van een reeds lang ingezet proces van omvorming van onze samenleving heeft de Indo's eerst in een bevoorrechte positie gebracht, maar datzelfde proces is nu bezig die privileges op te heffen.¹²³

In de Volksraad is De Hoog zich maar al te zeer bewust van de precare positie van zijn eigen achterban. Al op het partijcongres in 1930 heeft hij hen opgeroepen zich niet blind te staren op gouvernementele en andere administratieve banen maar ook via de ambachtsscholen te proberen om alternatieve beroepen te bereiken. Deze mentaliteitsomslag is niet zomaar gemaakt en de werkeloosheid onder de Indo-Europese groep stijgt naar ongekende hoogten.¹²⁴ In de Volksraad probeert De Hoog steun te krijgen bij de Indonesische fracties, niet zozeer tegen het indianisatieproces zelf, maar wel tegen de manier en het tempo waarop dat plaatsvindt, in het bijzonder in het onderwijs. In 1934 doet de IEV een nieuwe poging om steun te vinden voor de belangen van de Indo-Europese bevolking en ditmaal bij de VC, waarmee zij dat jaar gezamenlijk de gemeenteraadsverkiezingen in gaan.¹²⁵

In juli 1934 stelt Fruin in zijn laatste jaar Volksraad dat 'V.C. en I.E.V. ten opzichte van het nationale doel niet ver van elkaar afstaan' en dat zij beiden 'de belangen van de Nederlandsche bevolkingsgroep in den ruimsten zin van het woord in deze Landen' willen verdedigen omdat zij 'zeer ernstig in het gedrang dreigen te komen. ... Hieruit volgt, dat zowel V. C. als I. E. V. geen ontblinking wenschen en ook geen indianisatie.' Als een soort voorschot op de naoorlogse leuze 'Indië verloren rampspoed geboren', stelt Fruin dat niets minder dan de 'hechtheid van het Nederlandsche gezag' op het spel staat.¹²⁶

Volgens Fruin moet aan de emancipatie van de Indonesiërs een duidelijke grens gesteld worden om de 'in Indië gevestigde, westersche belangen te

¹²⁰ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 42.

¹²¹ Hering, *Thamrin*, 161, 182.

¹²² Meijer, *In Indië geworteld*, 120.

¹²³ Sjahrzad (Pseudoniem van Soetan Sjahrir), *Indonesische overpeinzingen* (Amsterdam 1945) 145.

¹²⁴ Meijer, *In Indië geworteld*, 121.

¹²⁵ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 170.

¹²⁶ Fruin, 12-7-1934, *Handelingen Volksraad*, 122.

dienen.¹²⁷ In dezelfde speech geeft Fruin nog een verdere kijk in de opvattingen van de VC over de Indische staathuiskunde. Hij verwijt de aristocratische PPBB dat zij zich te vaak naast de Nationale Fractie tegenover de Indische regering plaatsen, bijvoorbeeld met het ijveren voor de term Indonesiër in officiële bescheiden. Wat Fruin betreft zou de Indische regering zowel de ‘extreem-nationalisten’ als de PPBB moeten dwingen een loyaliteitsverklaring te ondertekenen, hetgeen hij in februari 1935 nog eens herhaalt. In beide gevallen wijst de Indische regering het VC-verzoek beslist van de hand vanwege de parlementaire onschendbaarheid van de raad.¹²⁸ De sfeer in de raad wordt er niet beter op.

Met de dreigende ‘ontblanking’ van Fruin heeft de indianisatiediscussie een nieuwe term te pakken. In de raad barst een discussie los over zowel de implicaties van de term ontblanking als de mate van samenwerking tussen de beide zeer verschillende partijen IEV en VC. Uiteraard reageert Thamrin woedend op de insinuaties van de VC en de partijloze R. Ng. Sosrohadikoesoemo waarschuwt de IEV tegen het meedrijven in het zog van partijen die met hun politiek het roemruchte adagium van Kipling bewaarheid dreigen te doen worden. ‘East is east and west is west. ... Want dan is de kans groot, dat tusschen de Indo-Europeanen en de autochtone bevolking een kloof zal ontstaan, die moeilijk zal zijn te overbruggen.’¹²⁹

Raden Soekarjo Wirjopranoto, en.wikipedia.org. NF en later vertegenwoordiger voor Indonesië bij de Verenigde Naties.

R.Ng. Sosrohadikoesoemo, uit: *Volksraad, Overzicht betreffende het zittingsjaar 1930-1931*. Lid van de provinciale raad voor Midden-Java.

Verschillende verontwaardigde aanvallen op de ontblankings-hypothese van Fruin volgen, want ook in Indië wordt het internationale nieuws gevolgd. Volgens R.S. Wirjopranoto (NF) blijkt dat de mentaliteit van de ‘nieuwe leer die in Italië en Duitsland is opgekomen’ nu ook voet aan de grond heeft gekregen in de Volksraad. Soetardjo van de PPBB wijst erop dat het weinig consequent zou zijn, om na het afschaffen van het in ‘de H. B. B. L. aanvaarde beginsel van verwerping van elk onderscheid naar ras’ een dubbele bevoordeling op te tuigen voor buitenlandse krachten om de ‘ge-

¹²⁷ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 176.

¹²⁸ Ibidem, 182.

¹²⁹ Sosrohadikoesoemo, 12-7-1934, *Handelingen Volksraad*, 143.

vreesde ontblanking' tegen te gaan.¹³⁰

De sterkste afwijzing van de 'ontblankings-these' komt van regent Wiranata Koesoema die het belang van de discussie namens de PPBB samenvat:

In ons Indisch vocabulaire heeft een woord zijn intrede gedaan en dat woord is: ontblanking; in veler oogen beteekent het hetzelfde als dat andere modewoord: indianisatie. Wanneer ik spreek over indianisatie bedoel ik daarmee geen ontblanking, doch een bezoldiging volgens Indisch peil, zooals ik dat al meer heb uiteengezet. Ik bedoel daarmee, derhalve ook geen koeliepeil – dit als antwoord op de opmerkingen ten deze van mijn geacht medelid, den heer De Hoog – doch een prijajipeil. ... Een vernedering moet daarin geenszins worden gezien, hoogstens een omschakeling door omstandigheden. Heeft ook de Javaansche adel dat niet moeten doen in de afgeloopen decennia! En toch sprak nooit iemand toen van 'ontadeling' ... Ik herhaal derhalve, dat, waar ook wij ons er doorheen hebben geslagen, naast menschen uit het volk en naast hen hebben gewerkt onder dezelfde omstandigheden, de kwestie van de indianisatie er ook geen behoefte te zijn van blank en bruin. Het is alleen een kwestie van leven op een lager niveau, in zekeren zin voor ons allemaal, met minder salaris dan tot nu toe, terwille van een rustige ontwikkeling van land en volk, op straffe van een beslist ondergang van het Groote Rijk der Nederlanden.¹³¹

Zo doet de inbreng van Fruin wonderen voor het saamhorigheidsgevoel van de Indonesiërs in de Volksraad.

Tegen brede kritiek van zowel de confessionele Europeanen als van de Indonesiërs, verdedigt De Hoog zijn samenwerking met de VC in een hartstochtelijke speech als een strijd om het voortbestaan voor alle Indo-Europeanen.

Omdat dit ons land is en wij hier blijven en hier zullen sterven. Dit land is ook van ons en als zoodanig moeten wij komen tot een sterke consolidatie en machtsvorming om onze plaats onder de zon te behouden. Daarom wil ik eindigen met de woorden van Luther: 'Hier sta ik, God helpe mij, ik kan niet anders!'¹³²

Tijdens de zittingsjaren van de Zesde Volksraad zal blijken dat de IEV de steun voor een positie van belang in Indië niet bij de VC gevonden had.

5.5.6 *Verinheemsching, verindisching, indianisatie en de petitie Soetardjo in de zesde Volksraad, 1935-1938*

Begin 1935 werden de verkiezingen voor de zesde Volksraad gehouden. De PEB kwam uit de bus als laatste associatiepartij met drie verkozen en twee benoemde leden. De Vaderlandse Club leverde een zetel in en kwam op vier uit, terwijl de IEV er twee won en op acht zetels uitkwam. Daarnaast werd C.H. Razoux Schultz

¹³⁰ Soetardjo, 4-9-1934, *ibidem*, 1235.

¹³¹ Wiranata Koesoemo, 2-8-1934, *ibidem*, 649.

¹³² De Hoog, 2-8-1935, *ibidem*, 641.

namens de vrouwenorganisatie van de IEV als eerste vrouw benoemd in de raad. De confessionele partijen behielden hun vier zetels, evenals de benoemde groep van vier vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en de vertegenwoordiger van het Europees Binnenlands bestuur. Voor deze zitting vond gouverneur-generaal De Jonge het niet nodig progressieve Europeanen te benoemen. Aan de Indonesische kant van de raad bleven de Nationale Fractie van Thamrin met vijf zetels en de PPBB met eveneens vijf zetels de grootste twee fracties. De nieuwe partij Partai Hindia Raya (Parindra) waarin onder andere de Boedi Oetomo opgegaan was steunde met haar drie zetels meestal de Nationale Fractie. De PPBB werd meestal versterkt door de Vereniging van gediplomeerde ambtenaren bij den Inlandschen bestuursdienst (VAIB) met één zetel. Confessionele Indonesische partijen telden vijf zetels, regionale partijen drie en daarnaast zaten zes Indonesiërs partijloos in de raad waarvan vier benoemd door de regering. Het aantal 'vreemde oosterlingen' bleef onveranderd op vijf zetels.¹³³

Het benoemingsbeleid dat de scheidende gouverneur-generaal De Jonge van zijn regeringsgemachtigde voor algemene zaken W.G. Peekema overnam, was gebaseerd op het verlangen de Volksraad zoveel mogelijk op één lijn te krijgen met het regeringsbeleid. In het opstellen van de nota maakt Peekema korte metten met 'de uiterst nauwkeurig uitgebalanceerde voordracht' van zijn progressieve voorganger Kiewiet de Jonge.

C.H. Razoux Schultz, nl.wikipedia.org. Lid van de vereniging voor vrouwenkiesrecht.

'Mr. W.G. Peekema, na uitreiking van de orde Officier van Oranje-Nassau, 1936, collectie KITLV 33235.

¹³³ Zie tabel 5.7 op pagina 338.

Het komt er meer op aan een aantal personen te vinden, die individueel voor reden vatbaar zijn en waarmede te praten valt ... zodat de Regeering in den Volksraad zoo goed mogelijk verzekerd zal zijn van een vrij constante meerderheid, welke ten aanzien van hoofdzaken bereid is tot steun aan Haar beleid.¹³⁴

Vandaar geen benoemingen van sociaaldemocraten in deze nota, waarvoor Peekema achter de schermen een indeling maakte van de Indonesische Volksraadsleden van 'waardevol tot waardeloos'.¹³⁵

De nieuwe Volksraad kreeg niet alleen te maken met een nieuwe landvoogd maar ook met een langzaam verbeterende economische situatie waarin de devaluatie van de gulden in september 1936 een grote rol speelt. Desalniettemin waren de verwachtingen binnen de raad niet hooggespannen omdat de politieke opdracht van gouverneur-generaal jhr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer niet veel verschilde van die van zijn voorganger. Omdat de druk van de depressie van jaar tot jaar plaats maakte voor bescheiden economische groei, kon de Indische regering onder zijn leiding een iets meer ontspannen beleid voeren. Hoewel de non-coöperatieve partijen nog steeds te maken kregen met harde vervolging, kende de Indische regering meer ruimte toe aan de, vaak nominaal coöperatieve, Indonesische partijen buiten de Volksraad. Voor een belangrijk deel had dit te maken met de economische en politieke dreiging van Japan waardoor betere relaties met de Indonesische publieke opinie noodzakelijk werden.¹³⁶

Terwijl de non-coöperatieve politieke leiders in ballingschap hun dagen sletten op Flores en in Boven-Digoel, liet de Indonesische coöperatieve beweging een steeds grotere mate van eensgezindheid zien. Vanaf 1935 verenigde gematigde nationalistenvan Boedi Oetomo en Soetomo's PBI zich in Parindra, terwijl de sociaaldemocratische nationalistenvan zich in 1937 in Gerindra verenigden. Een islamitische coöperatieve partij ontstond een jaar later. De groei van de coöperatieve beweging vond inspiratie in politieke ontwikkelingen elders in Azië. De Filipijnen kregen in 1934 de status van gemenebest, na een overgangsperiode van tien jaar zou onafhankelijkheid volgen. In 1935 was in India de government of India Act aangenomen waarin een federatief India met een grote mate van zelfbestuur voor de provincies was ingesteld. Bij de Indonesische nationalistengroeide de hoop dat het Nederlandse gouvernement onder leiding van een nieuwe gouverneur-generaal bereid

Gouverneur-generaal jhr. A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer (1936-1942), nl.wikipedia.org.

¹³⁴ Peekema, 'Nota van de regeringsgemachtigde voor algemene zaken bij de Volksraad', 16-2-1935, *Handelingen Volksraad*, 175-193, aldaar 176.

¹³⁵ Ibidem, 191.

¹³⁶ Mater, *Van zachte wenk*, 266-267.

zou zijn tot het doen van concessies. Misschien zou na augustus in deze dynamische internationale context zelfs enige staatkundige hervorming mogelijk blijken te zijn?¹³⁷

Na het verbale ontblankingsvuurwerk van de Vaderlandse Club tijdens de zomer-sessie van 1934 is de Volksraad voorlopig uitgesproken over Indianisatie en in de voorjaarssessie van 1935 komt het onderwerp nauwelijks ter sprake. Dit heeft te maken met het naderende vertrek van gouverneur-generaal De Jonge, maar zeker ook met de wisseling van de wacht binnen de VC. Hierbij hebben zowel Fruin als twee andere vooraanstaande VC'ers het veld moeten ruimen. De nieuwe leiding van de VC is van gematigder signatuur en dat uit zich ook in het taalgebruik tijdens de debatten.¹³⁸ Het modewoord 'ontblanking' zal in rap tempo in de vergetelheid raken.¹³⁹

Tijdens de begrotingsbesprekingen voor 1936 komen het indianisatieproces en de bijbehorende definitiekwesties daarentegen weer volop onder de aandacht. Begin juli 1935 vraagt De Hoog de Indische regering om opheldering naar aanleiding van uitspraken van minister Colijn over de oplossing van de noodtoestand in Indië. Uit de nieuwsberichten blijkt dat Colijn 'gezegd zou hebben tegen Indianisatie geen bezwaar te hebben, er was niets tegen te doen en zij moest zoo spoedig mogelijk worden doorgevoerd, waarbij dan de leidende betrekkingen zouden moeten worden vervuld, door uit Nederland uitgezonden.' Vervolgens ging het Kamerdebat volgens de kranten over 'het probleem van de verinheemsching van den ambtelijken dienst en ook van het maatschappelijk leven in Nederlandsch-Indië'.¹⁴⁰

Uiteraard is daardoor bij de achterban van De Hoog 'nogal groote beroering gewekt.' Hoe ziet de minister de indianisatie nu voor zich, wil De Hoog weten en in welk tempo ziet Colijn deze ontwikkeling? Want bij een verkeerde interpretatie zijn de gevolgen in Indië groot.

Nu is daarvan het resultaat, dat men dan vanzelf krijgt een verzwakking van de banden van Nederland met Indië en dat men zal trachten het zoover te krijgen, dat zelfs de leiders in Indië worden gevormd en dat men straks ook geen Nederlandsche leiding meer noodig heeft. ...Wij vragen op het oogenblik ... meer vrijheid voor Indië ten aanzien van Nederland zonder ook maar zoo ver te gaan als anderen wellicht zouden willen gaan door te spreken over een meerdere of mindere mate van zelfstandigheid of onafhankelijkheid, waarvoor wij den tijd nog niet gekomen achten.¹⁴¹

137 S. Abeyasekere, *One hand clapping. Indonesian nationalists and the Dutch 1939-1942* (Cheltenham, Victoria 1976) 1-3.

138 Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 216-217.

139 In de Volksraad wordt het woord 'ontblanking' na de rede van W.M.F. Mansvelt op 11 juli 1939 niet meer gebruikt en in de pers komt het woord niet meer terug na 14-12-1938 als in het *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indië* het verslag staat van een eerdere lezing van dezelfde W.M.F. Mansvelt namens de VC.

140 De Hoog, 12-7-1935, *Handelingen Volksraad*, 152.

141 Ibidem.

Een foto van de Raad van Nederlands-Indië, eind jaren dertig, uit: *Havo geschiedenis eindexamen 2007, tijdvak 1*. Op de foto aanwezige personen van links naar rechts: Achmad Djajadiningrat, H.G.P. Duijfjes, vice president Ch.J.I.M. Welter, secretaris W.G. Peekema, Koesoemo Joedo, A.J.L. Couvreur, W.P. Hillen en C.W. Bodenhausen.

Regeringsgemachtigde voor Algemene Zaken Peekema stelt De Hoog gerust dat voor verinheemsching inderdaad verindisching gelezen moet worden en zeker niet alleen indianisatie. De rijpheidsgedachte is in Den Haag nog niet vergeten. Of zoals Peekema het stelt 'in het betoog van den Minister in de Eerste Kamer is uitsluitend sprake van verinheemsching, hetgeen is toegelicht als: het betrekken van het personeel uit Indië zelf. Hierbij is en wordt geen onderscheid gemaakt tusschen de bevolkingsgroepen.' Wel acht de minister dat 'het voortschrijdend aandeel van inheemsche krachten in de bezetting van ambtelijke betrekkingen het gevolg is van een normalen ontwikkelingsgang.'¹⁴² De Hoog toont zich opgelucht, maar ook geërgerd. Met gebruik van het IEV-begrip verindisching stelt hij, had de minister veel verwarring kunnen voorkomen.¹⁴³

Ondertussen heeft Soetardjo zich als nieuwe voorzitter van de PPBB in het debat gemengd. Hij is juist 'allesbehalve voldaan' over het regeringsantwoord van Peekema. Op deze manier zal de indianisatie zich te traag ontwikkelen en de 'verdergaande verarming van de bevolking' zal niet door 'bevordering van volkswelvaart' kunnen worden verlicht.

Telkens wanneer van Europeesche zijde bezwaar wordt gemaakt, komt de Regering met de geruststellende verklaring, dat het met die indianisatie of wil men verinheemsching toch niet zoo'n vaart loopt en Zij toont dat met sprekende cijfers aan. Ook zelfs wanneer men tot de erkenning komt, dat de Nederlandsche leiding voorshands niet kan worden gemist is er naar mijn bescheiden meening nog volop ruimte aanwezig om het inheemsche element meer en in belangrijker deelen van het staatsbestuur op te nemen.¹⁴⁴

¹⁴² Peekema, 26-7-1935, *ibidem*, 483-484.

¹⁴³ De Hoog, 30-7-1935, *ibidem*, 561.

¹⁴⁴ Soetardjo, 29-7-1935, *ibidem*, 515.

In september 1935 komt Soetardjo terug op het ongeduld dat bij zijn achterban leeft met vorm en inhoud van de indianisatiediscussie. Inmiddels zijn de concrete regeringsvoorstellen voor het herziene Besluit Bezoldiging Landsdienaren (HBBL) bekend en het kost de Binnenlands Bestuursman moeite zijn woede in te houden. In plaats van verdere indianisatie waarbij het rascriterium is losgelaten, ziet Soetardjo bij de Indische regering vooral een 'eenzijdige salarisherziening' die 'speciaal groote groepen van Indonesische en Indo-Europeesche ambtenaren in een staat van totale armoede zal brengen.' Voor Soetardjo is deze verzwakking van het 'Indonesisch bestuur' met deze 'onbillijke kortingen' onaanvaardbaar.¹⁴⁵

De militante toon waarop Soetardjo indianisatiebeleid van de regering hekel, weerspiegelt het hervonden zelfvertrouwen van de Indonesiërs in de Volksraad van na de crisis. Begin juli 1936 uiten Indonesiërs uit verschillende fracties van de raad felle kritiek op het gebrek van wezenlijke indianisatie in de HBBL-plannen. In speeches van verschillende sprekers wordt aangedrongen op verdergaande indianisatie op alle niveaus. Alleen het benoemde lid Kartawisatro (wedana van de politie) voegt de voorzichtige waarschuwing toe dat het indianisatieproces geen achteruitgang van het schoolpeil moet gaan betekenen.¹⁴⁶

Op de Indonesische eensgezindheid wordt door de Europese kant van de raad gereageerd met de gebruikelijke kanttekeningen bij de te verwachten waarde van de indianisatie. Het kwaliteitspeil mag niet onder druk komen, vinden de heren.¹⁴⁷ Meer en meer speelt bij het Indonesische deel van de raad de vraag of de Indische regering haar belofte de 'natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling van de indianisatie' ruimte te geven, gaat houden. Eind juli 1936 behaalt de IEV een symbolische overwinning als Peekema namens de regering toezegt bij voorkeur de term verindisching te gaan gebruiken in plaats van indianisatie of verinheemsching.¹⁴⁸ Desalniettemin zal ook De Hoog een paar dagen later zijn ongenoegen over het regeringsbeleid spuien. Het ongenoegen van de IEV staat niet alleen. De golf van repressie na de muiterij op de Zeven provinciën, de arrestatie van alle non-coöperatieve nationalisten en de zware bezuinigingen op het Indonesische deel van het Binnenlands Bestuur zijn hard aangekomen.

Achteraf beschrijft PPBB-voorzitter Soetardjo zijn eurekamoment als hij besefte dat juist een landsdienaar als hij in de positie is om de publieke steun voor meer autonomie voor Indië te mobiliseren. Op eigen initiatief verzamelt hij een bonte coalitie Volksraadsleden bijeen om dit idee uit te werken: de katholieke Kasimo, Datoek Toemengoeng, bestuursambtenaar en lid namens de PPBB,

¹⁴⁵ Soetardjo, 12-12-1935, *ibidem*, 1127.

¹⁴⁶ Soeangkoepon, 13-7-1936, 165, Alatas 14-7-1936, 206, Gandasoebrota, 18-7-1936, 335, Kasimo 22-7-1936, 429, Kartawisastro 24-7-1936, 488.

¹⁴⁷ De Hoog 23-7-1936, 444, Kerstens 24-7-1936, 470, Eekhout, 24-7-1936, 479.

¹⁴⁸ Peekema, 27-7-1936, 511.

Ratu Langie van de Perserikatan Minahassa, de Chinese Ko Kwat Tiong en de Arabische Alatas toonden zich bereid om zijn petitie te tekenen. In een petitie wordt het verzoek gedaan aan de Tweede Kamer om een conferentie te organiseren zodat Nederlands-Indië een zelfstandige positie binnen het koninkrijk kan gaan innemen.¹⁴⁹

Het politieke momentum dat dit initiatief genereert, komt De Hoog goed van pas. Hiermee kan het noodsignaal van de Indo-Europese gemeenschap tot in Den Haag klinken. 'We zijn al zoveel jaren verder en de regering heeft niets voor onze groep gedaan'. Vandaar, spreekt De Hoog gedragen, maar achteraf gezien historisch juist, zal hij de petitie Soetardjo steunen, niet 'omdat ik veel verder wil gaan, maar omdat het veel reëler is, dan hetgeen de heer Soetardjo wil, als hij in een petitie aandringt op een dominion status en daarvoor een tijd van tien jaren stelt, maar omdat ik zoo bang ben, dat vooral gezien de veranderde toestanden in den geheelen Pacific, er tenslotte niets van komt. Dan zullen deze zaken door de gebeurtenissen worden achterhaald. Daarom vraag ik juist om op korte termijn aan te dringen op een Rijksraad, die alleen kan doen, wat hij wil en niet beslissingen kan nemen over Indië zonder Indië.'¹⁵⁰

Door de ommezwaai van de IEV krijgt de petitie reële kans van slagen. Nadat Soetardjo de controversiële eis van een termijn van tien jaar laat vallen, wordt de petitie in september 1936 tot veler verrassing aangenomen. Soetardjo roept de Nederlandse regering op om een plan op te stellen 'ten einde aan Nederlandsch-Indië lang den weg van geleidelijke hervorming ... den staat van zelfstandigheid toe te kennen binnen artikel 1 van de grondwet.'¹⁵¹ Met een ronde tafel-conferentie moet de autonomie voor Indië binnen rijksverband worden vormgegeven. Heel verhit is de Volksraadstemming over het voorstel overigens niet, 'alsof iedereen op voorhand wist dat de petitie geen kans van slagen had'. Bijna een kwart van de leden is niet aanwezig bij de uiteindelijke stemming. Pas in de maanden nadat de petitie is aangenomen begint de publieke belangstelling voor de opmerkelijke prestatie van Soetardjo te groeien.¹⁵²

Zo is de frustratie met het indianisatiebeleid van de Indische regering één van de aanjagers van de gelegenheidscoalitie van Soetardjo en de deelname van de IEV daaraan. Niet alleen de Nationale Fractie maar vrijwel alle Indonesiërs in de raad zijn tijdens de indianisatiediscussie overtuigd geraakt van het bestaan van een aanzwellende golf Indonesische emancipatie die nu, na het einde van de crisis, de ruimte moet gaan krijgen op het hoogste niveau. Al lijkt de indiening van

¹⁴⁹ S. Abeyasekere, 'The Soetardjo petition', *Geld en Geweten, een bundel opstellen over anderhalve eeuw Nederlands bestuur in de Indonesische archipel, deel II*, ed C. Fasseur (Den Haag 1980) 144-175, aldaar 148-149.

¹⁵⁰ De Hoog, 30-7-1936, 605.

¹⁵¹ Voorzitter van de Volksraad aan de Eerste en de Tweede kamer, 1 okt. 1936, in: Van de Wal (red.), *De Volksraad, tweede stuk*, 220-221.

¹⁵² Abeyasekere, 'The Soetardjo petition', 159.

de petitie in 1936 vooral een symbolische daad die weinig kans van slagen heeft, achter de schermen wordt er wel degelijk inhoudelijk op ingegaan. Beide raadgevers van de gouverneur-generaal, Peekema en Gobée, schrijven een lijvig verslag over de vraag hoe met de petitie omgegaan moet worden.

Net als destijds bij de instelling van de Volksraad is de internationale situatie bij de verwoording van deze adviezen van groot belang. In 1935 hebben in India provincies een verregaande mate van zelfbestuur gekregen door een Britse grondwetswijziging. In de Filippijnen gaat de autonomie van bestuur nog veel verder. De VS heeft het land onafhankelijkheid in het vooruitzicht gesteld die in 1946 moet ingaan. Ondertussen begint de machtsuitbreiding van Japan in China dreigende vormen aan te nemen. Vanuit internationaal perspectief is de petitie Soetardjo niet alleen zeer bescheiden maar ook vrijwel zeker de eerste van vele verzoeken in de toekomst.

De tijd van 'hoffelijk ontwijken' is voorbij en 'eene beantwoording met meer inhoud schijnt noodzakelijk'.¹⁵³ Bekende argumenten tegen meer autonomie voor Indië, zoals het 'steriotiep antwoord der 'onrijpheid' van de Inheemse samenleving, zijn nu niet ter zake, waarschuwt regeringsgemachtigde voor Algemene Zaken W.G. Peekema in zijn nota van januari 1937.¹⁵⁴ 'Eenmaal toegelaten wordt de kwestie der 'rijpheid' tot een dwaallicht, dat elke gedachtenwisseling in het moeras doet belanden.' Blijvende staatskundige onzekerheid 'doet telkens nieuwe strijdpunten ontstaan, zooals nu weer de Indianisatie van leidende betrekkingen, een elementaire kwestie, welke in Brits-Indië terecht in de considerans van de staatsinrichting werd gesteld, waar die bij ons alleen incidenteel en uit technisch oogpunt placht te worden gezien.'¹⁵⁵ Na deze dreigende analyse komt Peekema tot een conclusie die uit het handboek 'hoffelijk ontwijken' lijkt te zijn genomen. Hij stelt voor het instellen van 'eene Staatscommissie welke tot taak zal hebben lijnen aan te geven voor de geleidelijke staatskundige ontwikkeling van Nederlands-Indië' om de petitie Soetardjo de wind uit de zeilen te nemen.¹⁵⁶

Op verzoek van de nieuwe gouverneur-generaal, reageert collega-adviseur voor inlandse zaken E. Gobée eind maart op de nota van Peekema. E. Gobée, een van de laatste ethici uit de school van Snouck Hurgronje die werkzaam is bij de Indische regering, is van Peekema's nota niet onder de indruk. Hij benadrukt dat sinds de crisis 'onder gematigde en zeer loyaal bekend staande lieden ... de overtuiging veld won, dat de emancipatie-politiek van de Nederlandse Regering van deze landen tot zelfbestuur had afgedaan.' Voor Indonesiërs wordt het alterna-

¹⁵³ W.G. Peekema, 'Nota van de regeringsgemachtigde voor algemene zaken bij de Volksraad', 27 jan. 1937, in: Van de Wal (red.), *De Volksraad*, 222-252, aldaar 230.

¹⁵⁴ Ibidem, 247.

¹⁵⁵ Ibidem, 231-233.

¹⁵⁶ Ibidem, 250-251.

tief van een 'Japansche heerschappij' aanlokkelijk omdat 'de Japanners als Oosterlingen tegenover Indonesiërs geen rassenwaan hebben.'¹⁵⁷

Vandaar is volgens Gobée zwaarder geschut nodig dan een staatscommissie. Door op verschillende punten aan de petitie toe te geven, kan veel van de frustratie in de Volksraad en samenleving tegemoet gekomen worden. Tegelijkertijd moet volgens Gobée ingezet worden op 'maatregelen die voor een geleidelijke, maar staag voortgaande indianisatie van 's Lands diensten noodig zijn.' Uiteraard citeert hij bij gelegenheid Snouck Hurgronje 'dat men door daden aan de Inlandsche wereld de vaste overtuiging zal moeten schenken, dat ook in Indië aan de landskinderen in eerste plaats het bekleeden van gewichtige staatsambten toekomt'.¹⁵⁸

De derde nota volgt begin mei 1937 de lijn van Peekema's hoffelijk ontwijken. Volgens directeur van onderwijs en eredienst A.D.A. de Kat de Angelino kan een 'gedachteloze indianisatiepolitiek voor de verhouding der Rijksdelen onderling precies dezelfde heilloze gevolgen van vervreemding en ontbinding hebben als een praematuur verleen van dominionstatus.' Beiden zijn af te raden. 'Bij ieder streven naar zelfstandigheid ... vormt juist de indianisatie een integreerend onderdeel'. Daarom moet de Indische regering indianisatie als emancipatiepolitiek actief vorm gaan geven met bijvoorbeeld 'een zeker jaarlijksch contingent van Indische arbeidskrachten in Nederland'. Als deze indianisatie in 'het Overheidsapparaat' gelijke tred blijft houden met die in het bedrijfsleven zal geen 'maatschappelijke incongruentie' ontstaan.¹⁵⁹ Het accepteren van de petitie, schrijft De Kat Angelino geruststellend aan de gouverneur-generaal, is niet nodig. Wel moet het rijk serieus plannen maken om een eigen Rijksraad op eigen termen op te stellen. Om in de toekomst mogelijke onrust in goede banen te leiden.

Hoewel alle adviseurs concluderen dat het kanaliseren van de onrust noodzakelijk was, bleef in het uiteindelijke advies van de raad van Nederlands-Indië weinig van die urgentie over. In het verslag van eind november 1937 is het dwaallicht van de rijpheidsgedachte sterk vertegenwoordigd. Geen acceptatie van de petitie Soetardjo, schrijven de heren omdat 'het bereikte stadium van politieke ontwikkeling de verantwoordelijkheid nog niet door de Indische gemeenschap kan worden gedragen.' Volgens de Raad van Indië ligt de toekomst in verdergaande decentralisatie en de spreiding van de macht over de vele regionale raden in de archipel.¹⁶⁰ Gouverneur-generaal Tjarda van Starkenborgh Stachhou-

¹⁵⁷ Adviseur voor Inlandse zaken E. Gobée aan gouverneur-generaal Tjarda Stakenborgh Stachouwer, 25-3-1937 in: *ibidem*, 252-261, aldaar 254.

¹⁵⁸ *Ibidem*, 258.

¹⁵⁹ Directeur van onderwijs en eredienst A.D.A. de Kat Angelino aan gouverneur-generaal Tjarda Stakenborgh Stachouwer in: *ibidem*, 261-284, aldaar 283-284.

¹⁶⁰ Raad van Indië, 'Advies van de raad van Nederlands-Indië, 25 november 1937 no. IX', in: *ibidem*, 387-316, aldaar 315.

'Leden van de Volksraad te Batavia', collectie KITLV 2641. Zittend vierde van rechts: Koesomo Oetoyo, met links van hem E. Gobée en daar weer links van M. Thamrin. Staande vierde van rechts Todong Soetan Goenoeng Moelia, zevende van rechts Soangkoepon.

wer nam het advies van de raad ter harte. Na dit lange voortraject in Indië ging de petitie Soetardjo een kansloze reis tegemoet door de Nederlandse gangen van de macht, waar het in november 1938 verworpen werd.¹⁶¹

5.5.7 Het laatste indianisatiedebat rond de salarispolitiek van de Indische regering: de herziening van het Besluit Bezoldiging Landsdienaren in het laatste jaar van de Zesde Volksraad, 1938

In Indië wil het ondertussen maar niet vloten met de massale volkssteun voor het rijksconferentie idee van Soetardjo. Lokale Indische overheden werken de campagne van het centrale comité van de Soetardjopetitie actief tegen. Ook de non-coöperatieve nationalistten moeten niets hebben van het voorstel dat in hun ogen niet alleen tekortschiet maar ook uit verdachte hoek komt. Is Soetardjo geen patih van het Inlands Binnenlands bestuur? Een veel grotere klap voor het comité blijkt het gebrek aan steun van Gerindra en Parindra, de twee grote coöperatieve Indonesische partijen. Misschien is het idee dat na jaren crisis-apatie plots Soetardjo en een groepje onbekende Volksraadsleden succes kunnen boe-

¹⁶¹ Abeyasekere, 'The Soetardjo petition', 172.

ken te veel voor de andere partijen, maar het comité zal tot aan de afwijzing van de petitie in 1938 maar weinig handen op elkaar krijgen.¹⁶²

Ondertussen krijgt de Volksraad de tweede herziening van het Besluit Bezoldiging Landsdienaren op het programma. Het zal de laatste keer zijn van een zwaar dossier waarmee de indianisatiediscussie onlosmakelijk verbonden is. Deze herziening gaat over de richting van de indianisatieplannen van de Indische regering nu de economische noodtoestand ten einde gekomen was. Zal de indianisatie alsnog de hogere echelons bereiken? Hoe wordt het geld voor het salarisherstel verdeeld over de verschillende salarisschalen en wie gaat daarmee genoegen nemen?

Zodra de plannen bekend zijn, blijkt duidelijk dat vooral de Europese trekkers van de Club tevreden gehouden zijn. Hoewel in de nieuwe regeling alle ambtenaren erop vooruitgaan, zijn in deze HBBL de categorieën lagere, lager middelbare, hoger middelbare en hogere betrekkingen onderscheiden. De salarissen in de lager middelbare schalen blijven structureel achter, zeker in verhouding tot de situatie van voor de crisis. Een Indische carrière blijft vanuit trekkersperspectief aantrekkelijk en van structurele indianisatie is in de hogere betrekkingen dan ook geen sprake.¹⁶³ Tijdens de besprekingen in de raad kan de nieuwe voorman van de Vaderlandse Club ineens mild zijn over de zaak van de indianisatie. Met het HBBL 1938 voor ogen, noemt Verboom 'indianisatie of verindisching' vergoeilijkend een 'onvermijdelijke gang van zaken' waartegen zijn partij zich verder niet gaat verzetten.¹⁶⁴

Zeer ontevreden is het IEV die in het HBBL 1938 weinig vindt om enthousiast over te zijn. Weliswaar heeft de Indische regering niet rechtstreeks ingezet op verdere verindisching van de lagere middelbare ambtenaarsrang, maar omdat de salarissen daar inmiddels gefixeerd zijn op 'inheems peil' is dat een doekje voor het bloeden. De meeste Indo-Europeanen worden in praktijk door gelijk gekwalificeerde Indonesiërs uit het lagere middenkader verdrongen. De nieuwe mildheid van de VC onder Verboom voelt tegelijkertijd als verraad. Wederom dreigt volgens De Hoog een ontblankingsgolf 'die voor mijn groep funest zou zijn.'¹⁶⁵ Waar is de verontwaardiging over de ontblanking bij de totoks gebleven? Zo drijven de salariskwestie en het indianisatievraagstuk een wig tussen de VC en de IEV. In februari 1937 brengen de beide hoofdbesturen een laatste gezamenlijke verklaring uit, waarmee bekend wordt dat aan het 'blanke front' een einde is gekomen.¹⁶⁶

¹⁶² Ibidem, 162-163.

¹⁶³ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 282.

¹⁶⁴ J. Verboom, 28-1-1938, *Handelingen Volksraad*, 1495.

¹⁶⁵ F. De Hoog, 28-1-1938, *ibidem*, 1508.

¹⁶⁶ Drooglever, *De Vaderlandse Club*, 286.

Weinig Indonesiërs in de raad lopen warm voor de HBBL 1938, maar de mate van onvrede verschilt al naar gelang de eigen achterban in de gevarenzone staat. Gematigde fracties waarderen het lange termijnperspectief van een inheemse standaard voor de grote meerderheid, waarop slechts voor de import-bovenlaag een uitzondering wordt gemaakt. Wel is er kritiek op het loonniveau van de lagere middelbare ambtenaren, waarvan inmiddels wordt geschat dat de helft Indonesisch is. In dit HBBL is het loon van deze groep naar dat van de lagere ambtenaren toegebogen, terwijl de indianisatie van de hogere rangen is achtergebleven.

Al bij de eerste behandeling van het voorstel klaagt Soetardjo over het 'inconsequente beleid op het gebied van de salarissen' waarbij volgens hem van een 'onredelijke belemmering van het natuurlijke proces van de indianisatie, of zoals het thans wordt genoemd "verindisching" sprake was.'¹⁶⁷ Vakbondsleider Soeroso gaat nog een stap verder door te stellen dat het gehate rascriterium van de BBL 1925 in de nieuwe regeling de facto gehandhaafd is. Geen geforceerde verindisching maar geforceerde verwestering is volgens Soeroso nu het probleem, waarbij de echte landsdienaren in waardering worden gediscrimineerd.¹⁶⁸ Desalniettemin wordt het BBL 1938 door de Indische regering vrijwel ongewijzigd ingevoerd. De meningen aangaande het juiste 'natuurlijke verloop' van de indianisatie zijn in de voorgaande jaren discussie gevormd en gehard. De Indische regering kan haar gang gaan.

5.5.8 *Indianisatie als een zoo vaag begrip tijdens de Zevende Volksraad, 1939-1942*

Na de afwijzing van de petitie Soetardjo in november 1938 ontplooit de Indonesische nationalistische beweging in korte tijd een ongekend grote daadkracht. In mei 1939 lukt het Thamrin om een federatie te vormen van vrijwel alle belangrijke Indonesische politieke partijen, de Gaboengan Politik Indonesia (GAPI).¹⁶⁹ Volgens niemand minder dan Soetardjo is dit het enige juiste antwoord op de afwijzing van de petitie per koninklijk besluit. Als in september de oorlog in Europa uitbreekt, organiseert de GAPI binnen een tweetal maanden een intensieve campagne 'Indonesia Berparlemen Sekarang'¹⁷⁰ om de achterhaalde Volksraad zo snel mogelijk te vervangen door een werkelijk parlement met beslissingsrecht. Nog nooit in de geschiedenis van de Indonesische politiek is de eenheid in de nationalistische beweging zo groot geweest.¹⁷¹

¹⁶⁷ Soetardjo, 28-1-1938, *Handelingen Volksraad*, 1496.

¹⁶⁸ Soeroso, 27-1-1938, *ibidem*, 1441.

¹⁶⁹ Zie tabel 5.8 op pagina 339.

¹⁷⁰ Indonesië een parlement NU!

¹⁷¹ Hering, *Thamrin*, 250, 266.

Het belang van de Volksraad is vanuit het Indonesische perspectief navenant gedaald. Dat weerhoudt Thamrins Nationale Fractie, inmiddels omgedoopt tot Nationale Concentratie, niet om de druk op de Indische regering verder op te voeren. Na de vlucht van koningin en kabinet naar Engeland in de meidagen van 1940, wordt met ingehouden adem gewacht op de jaaropening van de Volksraad door de gouverneur-generaal. Wat betekent deze ontwikkeling voor de legitimiteit van de regering in Londen en waarom is de koningin niet naar haar grootse rijkdeel gevlucht, naar Indië? Wederom komt het tot een anticlimax als Tjarda van Starckenborgh Stachhouder noch de veranderde staatkundige situatie noch de verlangens van de GAPI in zijn toespraak noemt. Dat de beste tijd voor het 'hoffelijk ontwijken' voorbij is, blijkt niet tot in het paleis te Buitenzorg te zijn doorgedrongen.¹⁷²

In augustus 1940 reageert de GAPI met een openbaar telegram aan de regering in Londen op de situatie. De partij eist hierin dat de Volksraad omgevormd zal worden tot een parlement met verkozen leden uit de verschillende etnische groepen en een echte Indische regering, waarin de departementshoofden de plaats namen van verantwoordelijke ministers. Ook dit initiatief wordt door de gouverneur-generaal als 'onbehoorlijk' terzijde geschoven. In latere Volksraadsessies is het enige dat de nationalistenvan Thamrin van de regering gedaan weten te krijgen dat de term Inlander voortaan vervangen zal worden door de term Indonesiër. Zelfs de Indische regering is het opgevallen dat de termen inmiddels als 'nogal kwetsend' worden ervaren. Om ook de term Nederlands-Indië te vervangen door de term Indonesië gaat de Indische Regering dan weer te ver. Ook het compromis van de IEV om er Nederlands-Indonesië van te maken redt het niet.¹⁷³

Geen wonder dat de instelling van een staatkundige commissie Visman in september 1940 door Thamrin wordt afgedaan als tijdverspilling. Wat kan deze Nederlandse commissie nog brengen na de afwijzing van de petitie en de daaropvolgende moties van zijn fractie? Inmiddels spreken de nationalistenvan in de Volksraad principieel in het Indonesisch. Op 9 november zegt Thamrin over de haast onoverbrugbare kloof tussen nationalistenvan en Nederlanders:

Alle macht in Indonesië ligt in de handen van één man, namelijk de gouverneur-generaal. Het totalitaire systeem wordt door de Nederlanders verworpen, maar in werkelijkheid gebruiken ze het zelf. Democratie is voor Indonesië maar een ondergeschoven kindje!¹⁷⁴

¹⁷² Ibidem, 275.

¹⁷³ Ibidem, 276.

¹⁷⁴ Thamrin, 9-11-1940, 784. 'Segala kekoeasaan di Indonesia dipoesatkan ditangan satoe orang, jaitoe Gouverneur-Generaal. Systeem totalitair ditjela orang Belanda, akan tetapi sebenarnja systeem itoe banjak dipakai sendiri. Democratie di Indonesia tjoema bajangan sadja'.

In juli 1939 vat Mohammad Yamin (Nationale Concentratie) de bezwaren tegen en de gewenste lading van het begrip indianisatie nog één keer duidelijk samen als hij de ‘ontvoogding’ van de Dienst VolksGezondheid (DVG) bepleit. Die hangt volgens Yamin samen met ‘het groote hervormingswerk, dat thans allerwege op til is. Men kan dit streven noemen indianisatie, emancipatie of anderszins, maar in het belang der zaak, die ik beoog, zal ik al deze woorden angstvallig vermijden; ik gebruik liever het beter klinkende woord ‘ontvoogding’.¹⁷⁵

Muhammad Yamin, www.kompas.com. Namens Gerindra lid van de Nationale Concentratie in de Volksraad, later lid van het comité voor de voorbereiding van onafhankelijkheid en minister in vijf naoorlogse kabinetten van de republiek Indonesië.

De keuze voor ontvoogding baseert Yamin op de definitie van professor C. van Vollenhoven uit de tijd van de ethische politiek. Het heeft voor Yamin nadrukkelijk de voorkeur boven indianisatie omdat ‘dit begrip naar mijn meening zoo vaag is, dat het voor ons geen groot nut kan opleveren. Ik zou voor dezen dienst niet het vraagstuk der indianisatie willen stellen, en zou dezen nuttigen tak van staatszorg willen plaatsen in het kader van het groote hervormingswerk, dat thans komende is. ... Overigens, heeft de Regeering niet ook reeds een ontvoogdingspolitiek gevolgd t.a.v. de regentschappen en heeft het bestuur in die tientallen regentschappen niet slechts geleid tot tevredenheid? Wij, Indonesiërs, hebben getoond, dat wij verantwoordelijke diensten kunnen verrichten. Deze ontvoogde regentschappen waren de voorlopers van een verder gaande decentralisatie en het groote bestuurshervormingswerk.’¹⁷⁶

Volgens Yamin heeft destijds juist die andere grote ethicus, professor Snouck Hurgronje, begrepen wat de werkelijke roeping van Nederland in Indië inhoudt. Met instemming citeert hij:

De Europeesche ambtenaren hebben het als een ideaal te beschouwen, zichzelf geleidelijk voor een goed deel overbodig te maken. Dit klinkt wellicht wat vreemd, maar inderdaad is het een zeer verheven ideaal, en dat vreemde heeft het met de taak van ouders jegens hun kinderen gemeen (*Verspreide geschriften* VI 2, 168).

Daar voegt Yamin aan toe: ‘laat de Regeering thans een edel gebaar maken door den Dienst der Volksgezondheid te ontvoogden en dit deel van de staatsorganisatie geheel over te laten aan de leiding en het beheer van Indonesische ge-

¹⁷⁵ Mohammad Yamin, 26-7-1939, *Handelingen Volksraad*, 434.

¹⁷⁶ Ibidem, 435.

neeskundigen, zonen van dit land.¹⁷⁷ De tijd voor minder vage termen is volgens Yamin gekomen. De tijd van Indonesia Merdeka.

5.6 Het dwaallicht van de rijpheidsgedachte

Vanaf 1919 werd in de Indische kranten bericht over de indianisatie in Brits-Indië, de ontwikkeling waarin Europeanen in verschillende beroepsgroepen in versneld tempo werden vervangen, vaak gepaard gegaan met een bezuiniging van de koloniale regering. Zolang het om Engelse misstanden ging, voelden de Nederlands-Indische kranten zich niet aangesproken om ideeën van *indianisation* te vertalen naar de Indische situatie. Een vergelijkbare de term was verindisching, dat echter in de jaren twintig meestal gebruikt werd als synoniem voor de verloederding van een Europese persoon of gebeurtenis.

Het idee dat er ook in Nederlands-Indië meer aan de hand was kwam eind jaren twintig van ervaringsdeskundigen uit de vakbonds- of de onderwijswereld. Zij introduceerden de term indianisatie voor een maatschappelijke ontwikkeling waarbij hele beroepsgroepen betrokken waren. Onder de hele discussie lag onvermijdelijk het hete hangijzer van de rassenverhoudingen waarop de koloniale samenleving was gebouwd. Dus duurde het tot de Indische regering in 1931 de 'natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling van de indianisatie' ging gebruiken als basis voor haar bezuinigingsbeleid dat alle partijen gedwongen werden het begrip te gaan gebruiken als een leus voor een ontwikkeling die in Indië haar term nog niet gevonden had. Omdat niemand voor ogen had of het bij deze indianisatie enkel om Indonesische of ook om Indische Europeanen moest gaan die de plaats van de import-Europeaan gingen innemen, of hoever deze ontwikkeling überhaupt moest gaan, werd de invulling van het begrip indianisatie in de jaren daarna inzet van felle debatten in de Volksraad.

Een min of meer academische invulling van het begrip indianisatie was wat het tijdschrift *Koloniale Studiën* in 1932 voor ogen had. Al snel bleek dat brede consensus bestond over het bestaan van de indianisatie-ontwikkeling die in Indië al voor de Eerste Wereldoorlog begonnen was. De schrijvers in dit blad volgden in grote lijnen de definitie van Boeke die indianisatie beschreef als de vervanging van Europese door inheemse krachten in de subalterne betrekkingen. Zij volgden ook de geringe waardering die Boeke aan deze ontwikkeling gaf. Op een enkele sociaaldemocraat na, vond men in *Koloniale Studiën* dat de indianisatie niet de verdienste was van de Indonesische conducteurs, commiezen en klerken, als wel een bijwerking van overdreven ethisch gemotiveerde onderwijspolitiek twintig jaar eerder. Deze afhankelijkheid bewees volgens *Kolonia-*

¹⁷⁷ Ibidem, 436.

le *Studiën* de 'onrijpheid' van de Indonesische bevolking als geheel, terwijl de sociaaldemocraat Koch en de redactie van het postbondsblad dagelijks samen werkten met Indonesische ambtenaren die hun positie op basis van accuratesse, plichtsbetrachting en dienstijver hadden moeten verwerven. Voor hen was van onrijpheid bij deze collega's geen sprake. Het abstracte dualisme van Boeke en de meeste schrijvers in de *Koloniale Studiën*, werd door hen als onrechtvaardig verworpen, omdat het aan de praktische ontwikkeling van Indonesiërs en Indonesië voorbijging.

De Volksraad zou tijdens alle acht zittingen een elitair gezelschap blijven zonder democratische basis. Toch werd het de enige plaats in Indië waar tot op zekere hoogte vrijelijk aan ideeënvorming kon worden gedaan. De voortdurende botsing tussen de verschillende definities van indianisatie en de mate van 'natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling' die daarbij gedacht kon worden, nodigde uit tot denken over toekomstige ontwikkelingen van zowel land als de volkeren die erin leefden en zorgden ervoor dat alle fracties gedwongen werden plaats te bepalen. Zo werd indianisatie in de Volksraad boven de emancipatiepraktijk van postkantoor en tramwagon uitgetild.

De lading van het begrip indianisatie veranderde gaandeweg het debat en al naar gelang de partij die aan het woord was. Voor de Vaderlandse Club draaide het in Nederlands-Indië om de belangen van de Nederlandse trekkers, zodat het tot diep in de crisis duurde voordat het besef doordrong dat met indianisatie ook 'ontblanking' op de loer lag. Samen met het Indo Europees Verbond, trok de VC in de Volksraad ten strijde om deze ontblanking te voorkomen. Nadat in 1938 de scherpe randen van de crisismaatregelen voor hun totok-achterban van de baan waren, verviel voor de VC de noodzaak zich tegen indianisatiemaatregelen te verzetten.

De andere grote Europese partij in de raad, het Indo Europees Verbond, had deze luxe niet. Voor hen betekende het indianisatiebeleid de verdringing van de eigen groep door westers opgeleide Indonesiërs op de arbeidsmarkt voor de lagere middelbare betrekkingen. Niets minder dan het voortbestaan van de eigen groep stond op het spel. Met het begrip verindisching hoopte zij in elk geval nog theoretische ruimte voor de eigen achterban te vinden, maar zowel de VC als de Indonesische fracties bleken voor de IEV allen gelegenheidsbondgenoten te zijn.

Voor de Nationale Fractie van Thamrin was indianisatie van begin af aan een gemankeerde vorm van indonesianisatie en de onafhankelijkheid van Indonesië. In de Volksraad waren zij gedwongen met het begrip indianisatie genoegen te nemen, waarbij ze de grenzen opzochten van wat binnen de muren van de Volksraad mogelijk was. Voor de verschillende conservatieve Indonesische fracties in de raad en vooral die voor de Indonesische bestuursambtenaren, de PPBB van Soetardjo, lag de zaak ingewikkelder. De inheemse koloniale elite moest in de jaren twintig weinig van radicale nationalistes hebben en volgde in grote lijnen liever het regeringsstandpunt. In de jaren dertig bleek de 'natuurlijke en

noodzakelijke ontwikkeling' waarvan in het regeringsbeleid voor de indianisatie sprake was keer op keer ondergeschikt aan Nederlandse belangen of in elk geval die van de trekkersgroep in Indië. In de loop van de jaren dertig schoven de conservatieve Indonesische fracties op naar een nationalistische interpretatie van indianisatie.

Het zwaartepunt van de indianiseringsdiscussie lag in 1932 bij de salariëring zoals die in het BBL was vastgelegd in drie verschillende schalen. In praktijk bleek echter de mate waarin scholen moesten indianiseren een even heet hangijzer waar zowel Indische Nederlanders als Indonesiërs mee geconfronteerd werden. Als alleen Indonesische docenten Nederlands zouden geven op bijvoorbeeld de HIS, was in de koloniale logica een afwaardering van de HIS-diploma's vrijwel gegarandeerd. Sterke indianisatie van de kweekscholen zou zo op termijn indianisatie van hogere maatschappelijke functies in de weg staan. Het benodigde onderwijsniveau voor emancipatie in deze functies zou daarmee voor zowel Indische Nederlanders als voor Indonesiërs onbereikbaar worden, vreesden de vele onderwijsexperts in de Volksraad terecht. Indische confessionelen en het IEV bevonden zich in dit opzicht ineens schouder aan schouder met de regenten van de PPBB tegenover de Indische regering. Naarmate de crisis in hevigheid toenam en de mate waarin de regering bereid was het inheems levenspeil te doen dalen duidelijk werd, steeg ook de weerzin tegen indianisatiepolitiek van de regering bij gematigde Indonesiërs.

Het indianisatiebeleid van de Indische regering was tijdens de crisis keer op keer gesteund door de PPBB. De partij had tegelijkertijd aangegeven dat deze steun niet onvoorwaardelijk was. Het idee van een toekomst waarin indianisatie werkterreinen zou openen die tot dan toe voorbehouden waren aan de Europese bevolkingsgroep, was voor de bestuursambtenaren van de PPBB doorslaggevend geweest voor hun steun aan de regeringsplannen. De implicaties van de indianisatieplannen van de Indische regering voor de kweekscholen deden dit toekomstbeeld teniet. Met tweederangs onderwijs zou zelfs de elite van de Indonesische jeugd kansloos zijn voor de hogere functies op de Indische arbeidsmarkt. Tot zover de 'natuurlijke ontwikkeling' van de indianisatie in Indië onder ongewijzigde gezagsverhoudingen.

Toen de Indische regering tegen het einde van de crisis behalve in de lagere middelbare rangen en op de HIS de vaart van de indianisatie afremde, zagen de conservatieve Indonesische fracties hun angst bewaarheid worden. Indianisatie was geen belofte voor de toekomst gebleken maar een wassen neus. Voor voorzitter Soetardjo van de PPBB was deze ontwikkeling een belangrijke aanleiding om het met zijn petitie hogerop te zoeken. In zijn poging een rijksconferentie bijeen te roepen waarop de autonome ruimte voor Indië vergroot worden, bijvoorbeeld door een dominion-status, kreeg Soetardjo de steun van de Indo-Europeanen van het IEV, die zich door de totoks van de Vaderlandse Club en de Indische regering aan hun lot overgelaten voelden.

Van 'essentieel voor de ontwikkeling van het land' in de woorden van Wiranata Koesoemo in 1932 was indianisatie zeven jaar later een woord om angstvallig te vermijden omdat het de aandacht af zou leiden van het werkelijke grote bestuurshervormingswerk van de nationalisten. In de loop van het decennium dat indianisatie in de Volksraad politieke betekenis had, waren veruit de meeste Indonesiërs in de raad doordrongen geraakt van het besef dat de emancipatie van Indonesiërs in de lagere middenrangen van het gouvernement en het bedrijfsleven vervolg moest krijgen op nationaal niveau.